

Monografija LADO - Hrvatska tradicijska glazba i sastavi i mogućnost njenog korištenja u nastavi glazbene kulture

Kosovec, Mladen

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Academy of Music / Sveučilište u Zagrebu, Muzička akademija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:116:055582>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-06**

Repository / Repozitorij:

[Academy of Music University of Zagreb Digital Repository - DRMA](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU MUZIČKA AKADEMIJA
VIII. ODSJEK

MLADEN KOSOVEC

MONOGRAFIJA *LADO – HRVATSKA*
TRADICIJSKA GLAZBALA I SASTAVI TE
MOGUĆNOST NJEZINA KORIŠTENJA U
NASTAVI GLAZBENE KULTURE

DIPLOMSKI RAD

ZAGREB, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU MUZIČKA AKADEMIJA
VIII. ODSJEK

MONOGRAFIJA *LADO* – HRVATSKA
TRADICIJSKA GLAZBALA I SASTAVI TE
MOGUĆNOST NJEZINA KORIŠTENJA U
NASTAVI GLAZBENE KULTURE

DIPLOMSKI RAD

Mentor: red. prof. art. Tomislav Uhlik

Student: Mladen Kosovec

Ak. god. 2020./2021.

ZAGREB, 2021.

DIPLOMSKI RAD ODOBRILO MENTOR

Red. prof. art. Tomislav Uhlak

Potpis

U Zagrebu, _____

Diplomski rad obranjen _____

POVJERENSTVO:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

OPASKA:

PAPIRNATA KOPIJA RADA DOSTAVLJENA JE NA POHRANU KNJIŽNICI MUZIČKE
AKADEMIJE SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Sažetak

Tema je ovog diplomskog rada mogućnost korištenja monografije *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi* u nastavi Glazbene kulture u osnovnim školama. U radu su opisana opća obilježja, klasifikacija i zastupljenost tradicijskih glazbala po regijama Republike Hrvatske. Prikazani su i kratko opisani sustavi tamburaškog muziciranja koji se prakticiraju u Hrvatskoj. Od svih vrsta glazbala stavljen je naglasak na aerofona glazbala, koja su detaljno opisana, i njihovu primjenu u pedagoškom radu. Kao primjer dobre prakse predstavljen je model poučavanja tradicijskih glazbala u općeobrazovnim školama u Finskoj. Opisan je i mogući tijek nastavnog sata uz uporabu spomenute monografije. Analize primjera, opisi tradicijskih glazbala i prijedlozi primjene suvremene tehnologije doprinose novom, modernijem pristupu u glazbenom obrazovanju učenika kao i daljnjem usavršavanju samih glazbenih pedagoga.

Ključne riječi:

analiza primjera, glazbena kultura, sustavi tamburaškog muziciranja, suvremena tehnologija, tradicijska glazbala.

Abstract

The topic of this graduation paper is the possibility of using the monograph "*LADO – Croatian traditional instruments and ensembles*" in music classes in primary schools. The paper describes the general characteristics, classification and representation of traditional instruments by regions in the Republic of Croatia. The systems of tamburitza playing that are practiced in Croatia are also briefly described. Of all the types of musical instruments, the emphasis was placed on the aerophone musical instruments, which are described in detail, and their application in pedagogical work. As an example of good practice, a model of teaching traditional instruments in general education schools in Finland was presented. The possible course of the lesson with the use of the mentioned monograph is also described. Analyzes of examples, descriptions of traditional instruments and suggestions of the application of modern technology are a contribution to a new, more modern approach to music education of students as well as further training of music educators.

Keywords:

example analysis, modern technology, music education, tamburitza music systems, traditional instruments.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. KLASIFIKACIJA I OPĆA OBILJEŽJA TRADICIJSKIH GLAZBALA	3
3. ZASTUPLJENOST TRADICIJSKIH GLAZBALA PO REGIJAMA REPUBLIKE HRVATSKE	7
4. OBILJEŽJA HRVATSKIH TRADICIJSKIH GLAZBALA.....	14
4.1. Tambure	14
4.2. Aerofona glazbala	18
5. TRADICIJSKA GLAZBALA U NASTAVI GLAZBENE KULTURE	54
5.1. Mogući tijek nastavnog sata uz uporabu monografije <i>Lado – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi</i>	60
5.1.1. Odgojno-obrazovni ciljevi nastavne jedinice	60
5.1.2. Odgojno-obrazovni ishodi	60
5.1.3. Ključni pojmovi.....	61
5.1.4. Nastavne metode/postupci i oblici rada.....	61
5.1.5. Izvori i materijali za učenje i poučavanje	63
5.1.6. Artikulacija nastavnog sata.....	63
5.1.7. Vremenska organizacija sata	68
5.1.8. Prilozi.....	68
6. ZAKLJUČAK	70
7. LITERATURA	71

1. UVOD

Osnovni su elementi folklora narodne pjesme, ples i glazba. Najveći dio istraživanja ovog područja fokusiran je na narodne popijevke i plesove, dok su tradicijska glazbala potisnuta u drugi plan iako su važan element kao i ostala dva gore navedena. Da bismo razumjeli folklornu građu neke zemlje, ne smijemo izostaviti ni jedan njezin element. U planu i programu nastave Glazbene kulture¹ tradicijska glazba zauzima važno mjesto u odgojno-obrazovnom procesu. Međutim, autori udžbenika za Glazbenu kulturu od četvrtog do osmog razreda više se usredotočuju na narodne popijevke, plesove i običaje, dok se tradicijska glazbala prikazuju samo na fotografijama ili se spominju usput.

Prema dosadašnjim istraživanjima i dostupnim saznanjima vidimo da su tradicijska glazbala u Hrvatskoj neizostavan dio folklora. Polovicom 19. st. buđenjem nacionalne svijesti narodna glazba, pa tako i narodna glazbala postaju sve više zastupljena u društvu te su predmetom istraživanja poznatih muzikologa, etnomuzikologa, skladatelja kao i entuzijasta amatera zaljubljenih u tradicijsku baštinu.

Monografija *LADO - hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*² sadrži kratak opis tradicijskih običaja, pjesama, plesova i instrumenata koji su dio bogate narodne baštine na području Republike Hrvatske, ali i u susjednim državama u kojima žive Hrvati. Knjiga sadrži i audiomaterijal snimljen na četiri CD-a, notne zapise te fotografije glazbala, svirača i pojedinih sastava kao i plesača ansambla Lado u narodnim nošnjama. U monografiji su zastupljeni i mnogi instrumenti (trublja, klarinet, harmonika i dr.) koji nisu usko vezani za tradicijsku glazbu u Republici Hrvatskoj. Oni su zbog raznih utjecaja tijekom povijesti našli svoje mjesto u folklornom izričaju. Njima ćemo se manje baviti u ovome radu. Također, i tambure, koje su hrvatski tradicijski instrument, detaljno su obrađene u mnogim knjigama (J. Andrić, Ž. Bradić, S. Leopold, M. Ferić i dr.), stoga nema potrebe da ih temeljito opisujemo,

¹ Odluka o donošenju kurikulumu za nastavni predmet Glazbene kulture za osnovne škole i Glazbene umjetnosti za gimnazije u Republici Hrvatskoj. NARODNE NOVINE. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_151.html (pristupljeno 17. rujna 2020.).

² *LADO - hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*. 2017. Priredili Miholić, Irena; Ivančan, Ivan. Ansambli narodnih plesova i pjesama Hrvatske. Lado i Školska knjiga d.d. Zagreb.

već ćemo ih samo spomenuti, tj. napraviti kratak pregled. Najviše ćemo se baviti aerofonim glazbalima, što ne znači da nećemo obratiti pažnju i na neka kordofona glazbala specifične ugodbe kao što su npr. banijska tambura dvožica, lijerica, gusle i dr.

Pregledavajući monografiju, uočavamo da se autori nisu upuštali u analize notnih primjera, koji su zapravo zanimljivi baš zbog svoje tonske građe i ritamske strukture, pa će težište rada biti upravo na analizi tih primjera. Usto, detaljnije će se opisati i glazbala koja ih izvode jer se u knjizi spominju samo njihovi nazivi i područja kojima pripadaju. Zbog specifične boje zvuka i tonske građe analiza i opis navedenih glazbala može se implementirati u program nastave Glazbene kulture. Nastavnicima bi se u obliku seminara u ustanovi Lado osigurala kvalitetna edukacija te bi ih se, uz stručno vodstvo, pripremilo za rad u nastavi na tom području.

Ovaj bi diplomski rad, potkrijepljen stručnim i kvalitetnim sadržajem, mogao uvelike pridonijeti edukaciji nastavnika Glazbene kulture kako bi učenici u nastavi, osim narodnih pjesama i plesova, bolje upoznali i tradicijska glazbala te proširili znanje o tradicijskoj kulturi i običajima. Osim navedenih analiza primjera i opisa glazbala tradicijska će se glazba nastavnicima i učenicima pokušati približiti modernijim pristupom u suvremenom kontekstu.

Prijedlog uvrštavanja ove teme u nastavni plan i program Glazbene kulture vjerojatno će kod nekih izazvati prijepore. Ipak, prevladava uvjerenje da tradicijska glazbala zaslužuju puno veću zastupljenost u nastavi kao i u edukaciji raznih amatera koji djeluju u folklornim društvima.

2. KLASIFIKACIJA I OPĆA OBILJEŽJA TRADICIJSKIH GLAZBALA

Tradicijska glazbala sastavni su dio tradicije jednog naroda. Kako smo naveli u uvodnom dijelu, u dosadašnjim istraživanjima struke (etnolozi, etnomuzikolozi i dr.) interes za tradicijska glazbala bio je manji u odnosu na vokalni i plesni dio folklorne baštine. Međutim, ne može se reći da interes za istraživanje na tom polju nije postojao. Jedan od prvih etnomuzikologa koji se bavio proučavanjem tradicijskih glazbala bio je Franjo Kuhač. U svojoj kulturno-historijskoj studiji *Prilog za poviest glasbe južno-slovenske* (1877. - 1882.) Kuhač se detaljnije upustio u analizu tradicijskih glazbala gdje je, osim njihova opisa, dao i kratak povijesni pregled. Nakon Kuhača ovom temom bavili su se L. Kuba, B. Širola, J. Bezić i, u novije vrijeme, (70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća) Krešimir Galin. Međutim, rezultati njegovih istraživanja nisu do kraja objavljeni (Miholić, 2017.).

Nakon Drugog svjetskog rata u sklopu bivše države osnivaju se institucije za proučavanje tradicijske glazbe. U tadašnjoj Socijalističkoj Republici Hrvatskoj 1948. godine osniva se Institut za etnologiju i folkloristiku u kojem se prikuplja cjelokupna folklorna građa pa tako i ona vezana za tradicijska glazbala (Miholić, 2017.). Rezultati prvih istraživanja u stručnoj literaturi na području bivše države doveli su do suradnje na izdavanju jedinstvene enciklopedije tradicijskih glazbala europskih naroda. Ovu enciklopediju (*Handbuch der europaischen Volksmusikinstrumente*) pokrenula su 1962. dva istaknuta organologa Erich Stockman i Ernst Emsheimer. Utemeljili su glavne principe i metode organoloških istraživanja u kojima se glazbala proučavaju po logičkom redosljedu: terminologija, ergologija i tehnologija, tehnika izvođenja i glazbene mogućnosti, izvođački repertoar, funkcija, povijest i rasprostranjenost (Gojković, 1989.).

Hrvatska je, s obzirom na relativno malu teritorijalnu površinu, bogata raznovrsnim tradicijskim glazbalima. Razlog tome jest utjecaj različitih kultura: mediteranske (talijanske, grčke, arapske), slavenske (koju su Slaveni donijeli sa sobom) i orijentalne (stoljetni utjecaj Osmanlijskog Carstva). Također, pod utjecajem zapadne civilizacije konvencionalna glazbala (violina, gitara, harmonika, klarinet i truba) zauzela su važno mjesto u hrvatskom folkloru. Pojedina tradicijska glazbala prisutna su u više hrvatskih regija, ali ih susrećemo pod raznim

imenima, što je posljedica kulturnih utjecaja, raznih migracijskih kretanja i jezičnih razlika (Ćaleta, 2001.).

Ne smijemo zaboraviti ni likovnu vrijednost mnogih tradicijskih glazbala. Njihova izrada odvijala se kopiranjem starijih uzoraka pa se na mnogim glazbalima mogu naći ornamenti koji su prisutni i u drugim oblicima likovnog izražavanja, npr. na nošnji. Pojedini graditelji bili su pravi umjetnici, stoga mnoga njihova glazbala imaju umjetničku vrijednost. Također moramo spomenuti i neka mjesta koja su bila poznata po izradi tradicijskih glazbala, a to su: Laz u Hrvatskom zagorju, Zelova u Dalmatinskoj zagori i Žegar u Bukovici. Za opstanak glazbala u tradiciji među najzaslužnijima bili su sami svirači koji su nerijetko živjeli samo od sviranja. Upravo o tim pojedincima ovisio je razvoj glazbene tradicije u nekoj lokalnoj zajednici, a i šire. Mnoga tradicijska glazbala simbol su identiteta pojedinog kraja (Ćaleta, 2001.).

U Hrvatskoj, kao i u mnogim drugim tradicijskim kulturama, susrećemo se s raznim oblicima tradicijskih glazbala. Osim izgledom ona se razlikuju i po načinu proizvodnje zvuka. Za njihovu podjelu koristit ćemo klasifikaciju K. Sachsa i E. M. Hornbostela iz 1914. koji su podijelili glazbala na: idiofona, kordofona, aerofona i membranofona (Ćaleta, 2001.).

Idiofona glazbala su ona glazbala kod kojih zvuk nastaje vibriranjem cijelog glazbala. Vibriranje se postiže udaranjem jednog dijela glazbala u drugi, trzanjem, tresenjem, struganjem. Idiofona glazbala najčešće se koriste u signalne svrhe, kao pratnja običajima ili kao razonoda za djecu. U idiofona tradicijska glazbala ubrajaju se: *zvona* (velika, mala, crkvena koja se izrađuju od kovanog željeza ili lijevane bronce), *praporci* (kuglice od mjedena lima unutar kojih se nalaze dva do tri olovna zrnca), *čegrtaljke*, *škrebetaljke* (drvena ili metalna naprava različitih dimenzija s jednim ili nekoliko jezičaka), *zvečke* (metalne, glinene i od prirodnog materijala), *klepetaljke - vjetrenjače*, *poklopci*, *drombulje*, *guslice od kukuruzovine*, *vodeni bubanj* (idiofoni - klepetala, posude) (Ćaleta, 2001.).

Kod kordofonih glazbala zvuk nastaje titranjem žice. Ova skupina tradicijskih glazbala najpopularnija je u Hrvatskoj. U kordofona se glazbala ubrajaju: *gusle* (drveno glazbalo koje se sastoji od zvučnog tijela, na koji je navučena životinjska koža, vrata i glave, a svira se

gudalom), *lirica* ili *lijerica* (glazbalo kruškolikog oblika izrađeno od jednog komada drva, također se svira gudalom), violina (*gusle*, *egede*), *tamburica* (porodica lutnji), *mandolina* (također porodica lutnji) i *cimbal* (drvena kutija trapezoidnog oblika na koju su navučene žice različitih debljina) (Ćaleta, 2001.).

U treću skupinu spadaju aerofona glazbala. Kod ove vrste glazbala ton nastaje titranjem zraka koji okružuje glazbalo ili titranjem u cijevi glazbala. Prisutnost aerofonih glazbala u Hrvatskoj velika je. Osim po izgledu ona se razlikuju i po načinu izrade, od najjednostavnijih do složenih konstrukcijskih glazbala. U jednostavne (bez cijevi) spadaju: *zujalica* (mala drvena ploča s rupicom na koju je zavezan tanki konopčić), *zvrk* (stožac izrađen od raznih vrsta materijala koji prilikom vrtnje proizvodi zvuk), *potezača* (puce kroz koje prolaze dvije niti konca) i *pucaljka od bazge*. Za postizanje zvuka koriste se i priručni, prirodni materijali kao npr. puhanje u *vlat trave*, sviranje na *listu*, *ćuvik* (presavijena grančica s prorezom u koji se stavlja list), sviranje na *žirovoj kapici*. Osim prirodnih mogu se koristiti i priručna sredstva kao što su *šuplji ključ* i *bič*.

Aerofono glazbalo sa slobodnim jezičcima koje se često koristi u Hrvatskoj jest *harmonika*. U krajevima uz more (Istra, Hrvatsko primorje, Dalmacija) i Gorskom kotaru svira se *dijatonska harmonika* za koju postoji nekoliko naziva: *trieština*, *heligonka*, *dijatonka*, *plonerica*, *botunara*, *rastegača*. U sjevernoj Hrvatskoj koristi se klavirska harmonika. *Usna harmonika* prisutna je u čitavoj Hrvatskoj. U najbrojniju skupinu aerofonih tradicijskih glazbala spadaju glazbala kod kojih se zvuk proizvodi puhanjem u cijev. Ona se dijele u četiri podskupine: sviraljke tipa flaute, sviraljke tipa klarineta (s jednostrukim jezičkom), sviraljke tipa oboe (s dvostrukim jezičkom) i sviraljke tipa trublji. Najjednostavnije glazbalo ovog tipa jesu *trstenice* (glazbalo sastavljeno od niza cijevi od trstike). Ovdje spadaju i *svirala*, *pišta* ili *frula* (flauta bez rupica za sviranje načinjena od kore kestena), *svirala na klin* (flauta izdubljena zrakovoda koji stup zraka navodi na brid) (Ćaleta, 2001.).

Jednocijevna glazbala tipa flaute s rupicama prisutna su u čitavoj Hrvatskoj pod različitim nazivima: *jedinka*, *svirala*, *duduk*, *ćurominka*, *fistula*, *svrdonica*, *slavić*, *žveglica*, *ćurlik*, *kavela*, *šaltva*. Sva su izrađena od različitih vrsta drveta osim *svrodnice* koja je izrađena od životinjske kosti. Najrazvijenije jednocijevno glazbalo jest *strančica*, *fajfa* (svira

se držanjem po strani kao flauta). Dvocijevna aerofona glazbala u Hrvatskoj također susrećemo pod različitim nazivima: *dvojnice dvogrle*, *dvojke*, *duplice*, *vidulice*, *volarice* (izrađuju se od jednog komada drva). Vještiji graditelji izrađuju i *trojnice* (trocijevna svirala, s time da treća cijev nema rupice za prebiranje) (Ćaleta, 2001.).

Osim glazbala tipa flaute, i glazbala tipa klarineta razlikujemo po broju svirala. U jednocijevne spadaju *diplica* i *sviratica* (izrađene od trstike ili gusjeg pera). Postoje i baranjske *diplice* ili *karabice* koje su presvučene kožom barske pijavice, pa osim aerofonih karakteristika zvuče i kao mirloton – membranofon. Dvocijevna su glazbala s jednostrukim jezičkom tipa klarineta: *diple*, *mišnjice*, *mih*, *pive*, *šurle*, *diple s mijehom* te *gajde* s dvocijevnom prebiraljkom. *Dude* su glazbalo slično gajdama, međutim njihova prebiraljka ima tri ili četiri cijevi (četveroglasne i peteroglasne). Glazbalima s dvostrukim jezičkom tipa oboe pripadaju: *pisak*, *prda* ili *pištak* (kao glazbalo), *trubenta* (rog od namotane kore kestena ili vrbe) te *tunturača* ili *bribirača* (jednocijevna sviraljka s piskom bez rupica slična *trubenti*). *Sopela* (*mala* i *vela*), *roženice*, *banijske svirale* (glazbala s rupicama za prebiranje) također spadaju u glazbala tipa oboe. U aerofona glazbala tipa trubli ubrajaju se i *rogovi* koji mogu biti životinjski (kravlji, volovski, ovnovski) ili napravljeni od nekih drugih materijala (drvo, lim, tikva ili morska školjka). Postoje i *drvene trube*, ali one su sačuvane samo u muzejskim zbirkama (Ćaleta, 2001.).

Posljednja, četvrta skupina membranofona su glazbala. Kod njih zvuk nastaje titranjem opne (membrane). Ova vrsta glazbala najmanje je prisutna u Hrvatskoj tradicijskoj glazbi. Najprisutniji tip bubnja jest *doboš* (vrsta cilindričnog bubnja s dvostrukom opnom). U selima Podravine, Međimurja i Slavonije služio je za oglašavanje novosti ili izdavanje naredbi. U Istri se za to koristio *natamburin* ili *simbolo*. Kao glazbena pratnja diplama u Dalmaciji koristio se *tamburin*. U Banovini se koristi *banijski bubanj* (cilindrični bubanj izrađen od jednog komada drva povezan dvjema opnama). Bubanj se također koristi u dinarskom području, primoštenskom zaleđu te na otoku Korčuli. Jedno od karakterističnih membranofonih glazbala u Hrvatskoj jest *lončani bas*. Koristi se u Hrvatskom zagorju, Međimurju, Podravini, Bilogori, karlovačkom Pokuplju i Istri. Ovo je glazbalo ustvari glineni ćup preko čijeg je poklopca navučena koža od svinjskog mjehura. U sredini poklopca utakne se drveni štapić, a svira se povlačenjem navlaženih prstiju gore dolje po štapiću (Ćaleta, 2001.). Detaljnija analiza svakog pojedinog glazbala slijedi u četvrtom poglavlju.

3. ZASTUPLJENOST TRADICIJSKIH GLAZBALA PO REGIJAMA REPUBLIKE HRVATSKE

Raznolikosti hrvatskog folklora uvelike je doprinio utjecaj raznih kultura i civilizacija koje su obitavale na ovim prostorima. Donoseći folklorne običaje, a s njima i tradicijska glazbala iz vlastitih sredina, pripadnici drugih naroda imali su značajan utjecaj na razvoj hrvatske tradicijske glazbe i običaja. Upravo zahvaljujući toj činjenici Hrvatska je jedna od najbogatijih zemalja na svijetu po folklornoj raznolikosti. Proučavanjem sličnosti i razlika u tradicijskim kulturama i običajima, stručnjaci (etnolozi, etnokoreolozi, etnomuzikolozi) Hrvatsku su podijelili u četiri folklorne plesne zone: panonsku, dinarsku, jadransku i alpsku (Ivančan, 1971.).

Slika 1 Folklorne zone u Hrvatskoj (preuzeto: <http://www.hrvatskifolklor.net/php/folklornezone.php>).

Ipak, kad pogledamo karte s plesnim zonama, uočavamo da se njihove granice na nekim dijelovima međusobno isprepliću. Stoga ćemo se za podjelu tradicijskih glazbala koristiti prikazom koji se nalazi u monografiji *Lado - hrvatska tradicijska glazba i sastavi*. Regije su u knjizi podijeljene u četiri skupine:

- Međimurje, Podravina, Hrvatsko zagorje, Istra i Primorje, Lika, Gorski kotar
- Slavonija, Bosna, Baranja, Bačka
- Sjeverna Dalmacija, srednja Dalmacija sa zaleđem, Hercegovina, južna Dalmacija
- Središnja Hrvatska: Prigorje, Posavina, Moslavina, Bilogora, Turopolje, Banovina, Kordun, Pokuplje.

Međimurje, regija smještena na sjeveru Hrvatske između rijeke Mure i Drave, poznato je po popijevkama širokih melodijskih linija koje se pjevaju jednoglasno, a čiji je ritam prilagođen riječima i interpretaciji svakog pojedinog pjevača. Posebnost ovih pjesama osjeća

se i u njihovoj interpretaciji na solističkim glazbalima poput citre (*trontulje*). Violina (*egede*) je također izvodila *popevke* ponekad sama, a često uz pratnju cimbal (*cimbulje*, *cimbule*) koji se, osim uz violinu, pojavljivao i sam te kao pratnja u mješovitim sastavima. Nakon pripojenja Međimurja Hrvatskoj (1918.) sve popularniji postaju tamburaši i limena glazba (*bandisti*), osobito na svadbama, zabavama, sprovodima i plesnim zabavama (Miholić, 2017.).

Podravina se smjestila uz rijeku Dravu. Glazbena srodnost sa susjednim regijama (Hrvatsko zagorje, Međimurje, Slavonija) opaža se u upotrebi tradicijskih glazbala. Popularne tradicijske pjesme u Podravini, kao i na ostalim područjima, također se izvode na solističkim glazbalima. Od puhaćih glazbala prisutne su: *strančica*, *fajfa* (lokalni naziv za jednocijevno glazbalo s rupicama za prebiranje koje se pri sviranju drži po strani kao flauta), *trstenice*, *dvogrlje* (glazbalo izrađeno od trstike, pripada skupini Panovih frula) i *okarina* (glazbalo od gline s rupicama za prebiranje). Cimbal (*cimbule*) osim u Međimurju često susrećemo i u Podravini kao solističko glazbalo te kao dio sastava poznatog pod nazivom podravski guci u kojem prednjače violine. Tambure, najčešće ugođene prema tzv. srijemskom sustavu, također su neizostavan dio plesne pratnje. Često su se spajale s gucima, čime se postizala posebna zvučnorna boja (Miholić, 2017.).

Hrvatsko zagorje, regija koja zvučnorno obuhvaća dijelove alpske i panonske folklorne zone, nalazi se na sjeverozapadu Hrvatske. Solističko muziciranje ondje se odvija na sličan način kao i u ostalim regijama. Umijeće kreativnog solističkog sviranja najčešće je dolazilo do izražaja na *jedinki* (jednocijevno aerofono glazbalo s rupicama), a ponekad joj se, za ples, pridružila i *prda* (lončani bas izrađen od glinenih ili sličnih posuda). Razni domaći plesovi, ali i oni preuzeti iz susjednih regija plesali su se uz pratnju *mužikaša*. Ovaj sastav najčešće je bio sastavljen od violina (ponegdje uz klarinet), a u nekim prigodama i od tamburaša koji su svirali na takozvanim *Farkaš-tamburama* (Miholić, 2017.).

Tradicijaska glazba Istre i Primorja razlikuje se od ostalih regija u Hrvatskoj. Glazbena posebnost ovih krajeva ogleda se u mješavini zvučnorna i tonskih nizova od kojih se najviše ističe takozvana *istarska ljestvica*. Ovaj netemperirani tonski niz obično se izvodi pjevanjem u dvoglasju ili na glazbalima poput *vidalica* (dvojnica), *šurla*, *roženica* ili *sopela* koje se

uvijek sviraju u paru kao *mala* i *vela* (velika). U nedostatku glazbala, a kao pratnja plesu pjevalo se u papir na češlju ili zviždalo (*švik*). Osim navedenih glazbala najpopularniji istarski ples *balun* (balon) izvodio se i na *mišnicama* (glazbalo s mijehom). Dijatonska harmonika *trieštinka* zbog svojih se mogućnosti pokazala praktičnom kao pratnja plesu jer melodiju i ritam izvodi samo jedan svirač. U središnjoj i sjevernoj Istri ovo glazbalo često se sviralo zajedno s *gunjcima*, sastavom koji predvode *vijulina* (violina), *bajs* (manji bas s dvije žice) i klarinet. Na otocima sjevernog Jadrana – Cresu, Rabu i Susku svira se *primorski mih*, glazbalo s mješinom. U Kastavštini, zaleđu Rijeke i Opatije, popularni su *zvončari* (pokladni običaj). Zvuk roga najavljuje ophodnu skupinu, a svaki sudionik na sebi ima zvona i praporce za stvaranje buke (Miholić, 2017.).

Lika, gorsko područje okruženo Velebitom, Malom i Velikom Kapelom te Ličkom Plješivicom, poznata je po ličkom kolu koje se plesalo bez glazbene pratnje. Ovo kolo prepoznao je UNESCO i uvrstio ga na svoju *Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine* (Miholić, 2017.). Tanac, ples koji se izvodi u dvije nasuprotne linije, također je dio ličke tradicije. Pratnja ovom plesu izvodi se na solističkoj tamburi *dangubici*, a u nekim se prilikama uz tamburu svira i *mišnjača*. Pjevanje uz *gusle* u Lici bilo je popularno do polovine 20. st. (Marošević, 2001.).

Gorski kotar područje je čiji plesovi pripadaju alpskoj zoni. Najpopularnije je glazbalo u ovom kraju dijatonska i kromatska *harmonika* koja se ponekad pridružuje sastavu s *dvostrunim basom* ili većim gudačkim ili tamburaškim sastavima (Marošević, 2001.).

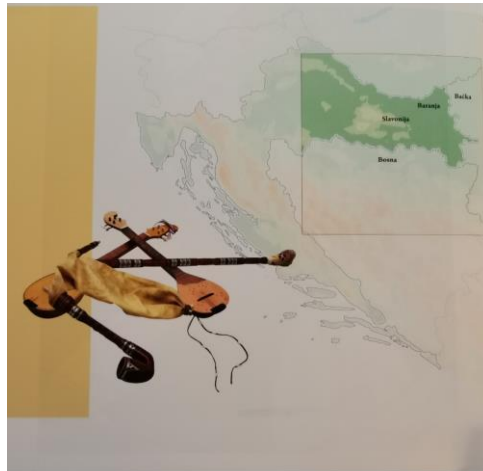
Slika 2 Međimurje, Podravina, Hrvatsko zagorje, Istra i Primorje, Lika, Gorski kotar (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*).

Plodna zemlja, razvijeno gospodarstvo, bogatstvo u tradicijskom odijevanju kao i uporaba raznih tradicijskih glazbala značajka su panonske regije u kojoj je smještena Slavonija. Za vrijeme ispaše pastiri su svirali i izrađivali glazbala od trstike *diplice* (jednocijevno glazbalo s rupicama klarinetskog tipa). Osim *diplica* kupovali su i glazbala koja su izrađivali vješti majstori poput *dvojnica* (dvocijevno glazbalo s rupicama tipa flaute). Prilikom spontanijih druženja sviračko umijeće na spomenutim glazbalima služilo je kao pratnja plesu (kolo), a često se prenosilo i na druge. Slavonski omiljeni ples *kolo* izvodio se i na *gajdama* (glazbalo s mješinom tipa klarineta). Neizostavan je dio tradicije na ovim područjima i sviranje na tamburi. Solističko glazbalo na kojem se istovremeno svira melodija i pratnja *samica* (kordofono glazbalo sa žicama) također je imalo važnu ulogu. U novije vrijeme solistička glazbala zamjenjuju tamburaški sastavi koji su ugođeni prema tzv. srijemskom sustavu (Miholić, 2017.).

U susjednoj Bosni, podno planine Vlašić također susrećemo pjesme i plesove Hrvata koji žive u tim krajevima. *Đuture*, omiljeno kolo, izvodilo se uz pratnju *šargije* i *bugarije* (kordofona glazbala sa žicama). U selima oko Bosanskog Šamca i Bosanskog Broda u Bosanskoj Posavini plesna pratnja u novije vrijeme izvodi se na šargiji i violini (Miholić, 2017.).

Jedno od najbogatijih područja Hrvatske – Baranja nalazi se na sjeveroistoku zemlje i po glazbenom izričaju vrlo je slična susjednim krajevima Slavoniji i Bačkoj.

U Bačkoj (Vojvodina, Srbija) također žive Hrvati Bunjevci. Glazbeni sastav i upotreba glazbala u ovom kraju imaju puno zajedničkih elemenata sa susjednim krajevima Slavonijom i Baranjom. Doduše, postoje i neke razlike u načinu sviranja tamburaških sastava. Na primjer, bunjevački način sviranja obiluje ukrasnom ornamentikom i čestim improvizacijama.

Slika 3 Slavonija, Bosna, Baranja, Bačka (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*).

Prostor sjeverne Dalmacije poznat je po mješavini stilova glazbe kao i samih glazbala. Razlog tome prometna je povezanost morem s drugim zemljama, što je omogućilo tamošnjim stanovnicima, uglavnom muškarcima, odlazak na rad u te zemlje. Ondje su, uz različite rukotvorine i materijale, kupovali i glazbala koja su donosili sa sobom na povratku. Na otoku Silbi, kao i na ostalim otocima toga područja, tanac se u prošlosti izvodio uz pratnju *miha* ili *lijerice*. U današnje vrijeme to je mjesto zauzela dijatonska harmonika *trieštinka*, koja je dobila ime po gradu Trstu (*Trieste*) u Italiji u kojem je nastala. Osim *trieštinke* u ovim se krajevima udomaćila i usna harmonika koju na Silbi u pjesmi nazivaju *arganet ingležski* (Miholić, 2017.). U nekim mjestima, posebice u Saliju na Dugom Otoku, postoje sastavi nalik limenoj glazbi koji bukom, pomoću starinskih glačala i tuljenjem u volovski rog, tjeraju zlo. Muziciranje takvih sastava u Saliju znak je ruganja sklapanju braka udovice ili udovca. Pratnja plesu, osim *miha*, izvodi se i na *sviralama/diplama*. U zaleđu Primoštena ples prati i bubanj (Miholić, 2017.).

Plesovi i glazba srednje Dalmacije karakteristični su po spoju mediteranske i srednjoeuropske kulture. Najčešće se plesalo uz pratnju *lijerice*. Na otoku Hvaru ovo se glazbalo koristilo u raznim manifestacijama (pokladi, *crkvene fešte*, blagdani), a najčešće na svadbama. Plesovi gradske provenijencije - *monfrina*, *šotić*, *čtvorka*, *ciciljona*, *kvadrilja* i *polka*, nastali pod utjecajem Zapadne Europe i Mediterana, također su prisutni na otocima i obalnom području srednje Dalmacije. Njihova su pratnja najčešće bile mandoline, ali i dijatonska harmonika *botunjara* kao i mješoviti sastav mandolina uz spomenutu harmoniku. Pratnju plesu izvodili su i tamburaški orkestri, članovi kulturno-prosvjetnih društava. Zaleđe srednje Dalmacije, izolirano visokim planinama, potpuno se razlikuje po plesu i glazbi od otočkih krajeva i krajeva uz more. Ondje se plešu kola bez glazbene pratnje i pjevaju arhaične *ojkalice*. Stariji seljani svirali su na solističkim puhačkim glazbalima (*dvojnice*, *diple* bez mješine). Pjevanje uz *gusle*, gudaće glazbalo s jednom ili dvjema strunama, također je karakteristično za ove prostore (Miholić, 2017.).

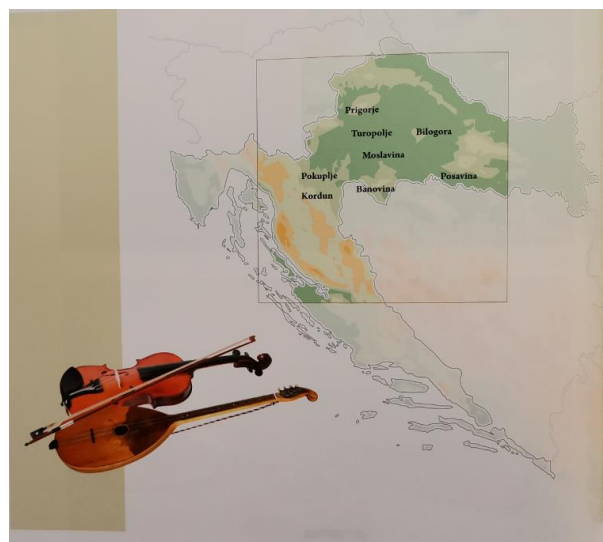
U susjednoj Hercegovini (BiH) također žive Hrvati koji na području općina Neum, Ravno i Čapljina plešu jedan od oblika poskočice uz pratnju *lijerice*. Osim *lijerice* plesalo se i uz svirku *muzika*, tj. usnih harmonika. Solističko muziciranje izvodi se na diplama ili dvojnicama (Miholić, 2017.).

Južna je Dalmacija najpoznatija po solističkom sviranju na *lijerici* (*lirici*, *vijali*), gudaćem glazbalu s tri žice. Ovo glazbalo služilo je kao pratnja plesu. U Dubrovačkom primorju i Župi popularan ples *linđo* plesao se uz pratnju ovoga glazbala. Na otoku Lastovu *lijerica* također ima važnu ulogu tijekom lastovskog poklada. U novije vrijeme također se primjećuje utjecaj srednjoeuropskih i mediteranskih plesnih elemenata. Glazbena pratnja izvodi se na *lijerici* i *mihu* pa i na nekim novijim glazbalima kao što je dijatonska harmonika *botunjera*, a katkad i uz tambure. Sastav tambura često nastupa i samostalno kao zamjena za mandoline koje su se, bez obzira na negativnu povijesnu konotaciju s Italijom, zadržale na ovim prostorima (Miholić, 2017.).

Slika 4 Sjeverna Dalmacija, srednja Dalmacija sa zaleđem, Hercegovina, južna Dalmacija
(izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*).

Raznolikost tradicijskih običaja i glazbenog izričaja obilježja su područja središnje Hrvatske. Tome su doprinijeli utjecaji mnogih kultura koje su se s raznih strana susretale na ovom prostoru, pa se na rubnim dijelovima često čuju i glazbena obilježja susjednih regija. Različita solistička glazbala i ovdje su, kao i u drugim regijama, bila omiljeno sredstvo za glazbeno izražavanje pojedinca (Miholić, 2017.).

Slika 5 Središnja Hrvatska: Prigorje, Posavina, Moslavina, Bilogora, Turropolje, Banovina, Kordun, Pokuplje (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*).

4. OBILJEŽJA HRVATSKIH TRADICIJSKIH GLAZBALA

4.1. Tambure

Jedno od najrasprostranjenijih tradicijskih glazbala u Hrvatskoj svakako je tambura. Iako korijene vuče iz drevnih kultura Mezopotamije i Egipta, tijekom mnogih stoljeća postala je neizostavnim dijelom hrvatskog folklor. Najstariji sačuvani zapis o tamburi (1551. godina) potječe iz Bosne. Seobom Šokaca i Bunjevaca iz tih krajeva udomaćila se u Slavoniji i Bačkoj, a kasnije se proširila po Dalmaciji i ostalim krajevima Hrvatske. Polovicom 19. st. osnivaju se tamburaški sastavi u Bačkoj, što je utjecalo i na skladatelja Vatroslava Lisinskog koji je 1846. godine skladao solo-popijevku *Tamburaška*. Prvo tamburaško društvo osnovao je ilirski glazbenik Pajo Kolarić u Osijeku koji je tada bio središte hrvatske provincije Slavonije. Time je ujedno oživotvoreno i orkestralno tamburaško muziciranje. Poznati etnomuzikolog Franjo Kuhač pod utjecajem Paje Kolarića počinje znanstveno istraživati tambure, a 1877. godine objavljuje studiju *Opis i povijest narodnih glazbala Južnih Slavena*. U 20. stoljeću skladanje i izvođenje originalne tamburaške glazbe kao i tamburaška kultura općenito postaju sve intenzivniji, što dovodi do održavanja Prve tamburaške konferencije u Novom Sadu 1958. godine. Od 1961. djeluje i Festival³ tamburaške glazbe u Osijeku koji se održava svake druge godine (Leopold, 1995.).

Tamburu su na naše područje, za vrijeme svojih osvajačkih pohoda, donijeli Turci. Njezin izgled i način sviranja razlikovao se od današnjega. Riječ je, naime, o tamburi samici koja je preteča današnje tambure. Proširili su je nomadi po mnogim krajevima, ali se najviše zadržala u Slavoniji i Baranji. Sam naziv upućuje na solističko glazbalo. Ono sadrži dva para žica jednake debljine ugođena u intervalu kvarte. Prvi par obično se ugađa na ton d ili e, a drugi za kvartu niže. Ponekad je „samičar“ ugađao glazbalo prema glasu da bi mogao uz njega i pjevati. Samica se tijekom 19. i početkom 20. st. najviše koristila za vrijeme čuvanja stoke, ali i tijekom čijala i sijela te drugih običaja karakterističnih za seosku zajednicu. Ovo tradicijsko glazbalo sviralo se i u drugim krajevima Hrvatske pod raznim nazivima: danguba, dangubica, potpalac, razbibriga, tikvara. Danguba je svojim oblikom vrlo slična tamburi samici, ali je malo veća i ima tamniju boju tona. Dangubice su svirači uglavnom ugađali prema svom glasu ili prema mihi (mijehu). Osim Slavonije i Baranje samicu i njoj slične

³ Danas Međunarodni festival tamburaške glazbe u Osijeku.

vrste tambura možemo susresti u Lici i Gorskom kotaru, u sjevernoj Hrvatskoj oko Bjelovara te u Dalmaciji oko Sinja (Leopold, 1995.).

Slika 6 Tambura *samica* (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/tambura-samica/>).

Slika 7 Tambura *dangubica* (izvor: <https://hr.izzi.digital/DOS/106/1528.html>).

S vremenom su se razvile i druge vrste tambura poput bisernice, brača, bugarije, tamburaškog čela i berda. Nazivi kao što su *prim*, *sekundašica*, *basprim*, *kontra* i sl. preuzeti su iz latinske terminologije. Tamburaška praksa orkestralnog i komornog muziciranja u Hrvatskoj poznaje nekoliko sustava ugodbe (Leopold, 1995.):

- Četveroglasni kvartni sustav, u narodu poznatiji kao *srijemski štim*, nastao je početkom 20. st. u Bačkoj, a razvio se potkraj 19 st. od troglasnog kvartnog sustava koji su koristili bački Hrvati. Prema njemu prva žica na bisernici (primu) ugađa se na ton e ili d

Slika 8 Slavonske tambure – tzv. *srijemski sustav* (izvor: Leopold, *S. Tambura u Hrvata*).

- Dvoglasni kvintni sustav, tzv. *Farkašev sustav* nastao je u 19 st., a nazvan je po svojem promicatelju Milutinu Farkašu

Slika 9 Dvoglasne kvintne odnosno kvartne tambure – tzv. *Farkašev sustav*
(izvor: *LADO – Hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*).

- Troglasni kvintni sustav nastao je krajem 19 st., otprilike u isto vrijeme kao i četveroglasni kvartni sustav, a najviše ga je promicao Slavko Janković. Ovakav sustav zadržao se još jedino u tamburaškom orkestru Hrvatske radiotelevizije

Slika 10 Troglasne kvintne tambure – tzv. *Jankovićev sustav*
(izvor: Leopold, S. *Tambura u Hrvata*).

- Četveroglasni kvartni G-sustav koji se u današnje vrijeme, uz četveroglasni E-sustav, najviše prakticira. Najčešće se koristi u školskim ansamblima i u ponekim tamburaškim društvima.

Slika 11 Tambure kvartnog G-sustava (izvor: Leopold, S. *Tambura u Hrvata*).

4.2. Aerofona glazbala

Dude, aerofono solističko tradicijsko glazbalo, susrećemo na području središnje, sjeverozapadne i sjeveroistočne Hrvatske. U Hrvatskoj tradicijskoj glazbi koriste se dvije vrste dudu: četveroglasne i peteroglasne. Četveroglasne dude koriste se na području Međimurja, Hrvatskog zagorja, Prigorja, Turopolja, Bilogore, Moslavine te u dijelovima Podravine, Posavine i Slavonije, dok se peteroglasne koriste u Podravini, dijelu Posavine i Slavonije (Večković, 2017.).

Osnovni dijelovi četveroglasnih dudu su: mješina, prebiraljka s diplicama, našak, kvaka, trubanj, puvalak (u novije vrijeme laktača) i piskovi. Mješina je napravljena od štavljene životinjske kože, a ostali dijelovi od drva ukrašeni kositrom te rezbarenim ili paljenim ukrasima. Našak, u koji se usađuje trocijevna prebiraljka (diplice, prebirača), zavezan je za vratni otvor mješine. U kopanjicu prebiraljke s prednje strane usađene su dvije cijevi (diplice, dudice) napravljene od mrtvog šipka (žutika), bazge ili trstike. Na jednoj cijevi nalazi se pet rupica za prebiranje različitih širina i razmaka te jedna glasnica sa strane, dok druga cijev (rožnjak, samac) ima samo jednu rupicu za prebiranje. Na završetak rožnice natakuta je drvena kvaka (ključ). Sa stražnje strane kopanjice ugrađena je treća cijev prebiraljke (palčenjak) koja pritiskom palca daje oktavni ton dudu. U gornjem dijelu prebiraljke utaknuta su tri piska s jednostrukim udarnim jezičkom izrađena od bazge ili trstike. Kopanjica i kvaka prebiralice povezane su međusobno kožnom trakom na koju je privezano čačalo (kvačak, kopča) napravljeno od drva, metala ili komadića roga. Na jedan nožni otvor mješine navezuje se puvalak (puhaljka, dulac) koji služi za upuhivanje zraka. U njemu se nalazi kožni zaklopac koji sprečava povrat zraka iz mješine. Sviranje na puvalak u novije je vrijeme zamijenio dodatni mijeh (laktača, laktara, sufra). Ovaj jednostavni mijeh sastoji se od gornjeg i donjeg lopara, pete (kvaka) i zaklopca (lap). Laktača se pomoću kožnog remena pričvršćuje na nadlakticu sviračeve ruke. Trubanj (bordun, truba, prda, mrčaljka, prdaljica), posljednji dio dudu, sastavljen je od četiriju dijelova. Prvi dio (našak) navezan je na drugi, preostali otvor mješine. Trubanj također ima ugrađen pisak s jednostrukim udarnim jezičkom (Večković, 2017.).

Slika 12 Četveroglasne dude s laktačom (izvor: <https://www.gajde.com/instrumenti/dude-cetveroglasne/>).

Slika 13 Dude s puhaljkom (izvor: <https://www.gajde.com/instrumenti/dude-cetveroglasne/>).

Sam naziv četveroglasne dude sugerira nam da je to glazbalo koje istovremeno može proizvesti četiri različita tona. Prebiraljka duda sastoji se od triju dijelova: melodijskog (kličnjak, petak), pratećeg (rožnjak, samac) i palčenjaka. Melodijski dio sadrži šest tonova durske ljestvice, prateći dva, a palčenjaka samo jedan ton. Tijekom povijesti dude su bile ugađane u raznim tonalitetima, tj. s početnim tonovima e, f, fis, gis, g. U današnje vrijeme najčešće se koriste one s početnim tonovima f ili g (Večković, 2017.). Slijedi prikaz ugodbe duda s početnim tonom f:

Slika 14 Kličnjak (izvor: Večković, 2017., str. 39).

Slika 15 Palčenjaka (izvor: Večković, 2017., str. 39).

Slika 16 Rožnjaka (izvor: Večković, 2017., str 39).

Slika 17 Trubanja (izvor: Večković, 2017., str 39).

Tonovi dudu ugođeni na početni ton g raspoređeni su na isti način, samo veliku sekundu više.

Dudaška kara

tradicijski ples iz Moslavine

Slika 18 *Dudaška kara* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 236).

Na slici 18 prikazan je notni zapis tradicijskog plesa *Dudaška kara* iz Moslavine namijenjen f-dudama. Prvi (gornji) glas svira se na kličnjaku (sl. 14), a drugi (donji) na rožnjaku (sl. 16). Također, vidimo da su dionice rožnjaka i kličnjaka napisane u istom crtovlju, vjerojatno iz praktičnih razloga jer znamo da palčenjak i trubanj (sl. 15 i 17) izvode ležeće tonove, pa nema potrebe za njihovim zapisivanjem. Međutim, palčenjak i trubanj u ovom primjeru mogu biti i izostavljeni (Folklorni ansambl Ivan Goran Kovačić, *Dudaška kara*)⁴. Slušajući izvedbu zapažamo da su melodija i ritam malo izmijenjeni, što je posljedica slobode koju si obično daju izvođači. Predudari (*acciaccature*) na tonu c^2 od prvog do osmog takta kao i u desetom taktu imaju ritamsku funkciju. Kad bismo napravili harmonijsku analizu, primijetili bismo da su prisutne osnovne harmonijske funkcije prvog, četvrtog i petog stupnja - tonika, dominantna i subdominantna. Zanimljivo je da primjer završava na harmoniji petog stupnja (dominanti).

⁴ Folklorni ansambl Ivan Goran Kovačić, *Dudaška kara*.
https://www.youtube.com/watch?v=QO0-Dj_LzZY (pristupljeno 18. prosinca 2020.)

KOLO IZ BILOGORE

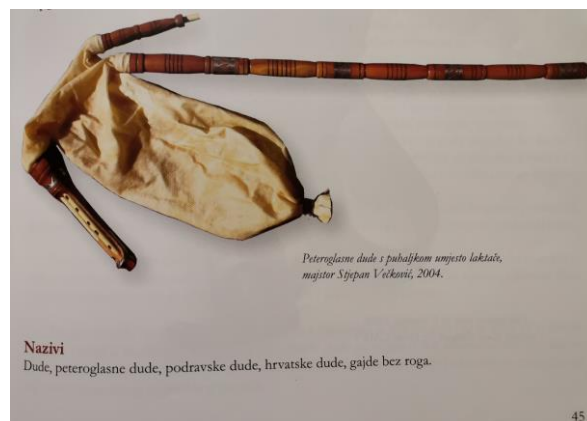
Slika 19 *Kolo iz Bilogore* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 242).

Na slici 19 prikazan je notni zapis tradicijskog plesa *Kolo iz Bilogore*. Kao i prethodni, i ovaj je zapis namijenjen F-dudama. Međutim, može se naići i na zapis u G-duru (Večković, 2017.). Razlika u načinu zapisivanja u prvom i drugom primjeru ovisi o samome zapisivaču. Znamo da *truban* proizvodi samo ležeći ton, stoga nema potrebe za njegovim zapisivanjem. Također vidimo da su preostale tri dionice smještene u isto crtovlje. Melodijska svirala *kličnjak* izvodi glavnu melodiju, a *rožnjak* pratnju, ali i ritam, što se naročito vidi po šesnaestinkama od jedanaestog do osamnaestog takta. *Palčenj*ak izvođenjem predudara (*acciaccature*) na tonu f^2 od trećeg do petnaestog takta također ima ritamsku funkciju. U ovom kao i u prethodnom primjeru vidimo da su prisutne osnovne harmonijske funkcije prvog, četvrtog i petog stupnja.

Peteroglasne dude vrlo su nalik na četveroglasne, međutim postoje određene razlike u prebiraljci. Prebiraljka peteroglasnih duda ne sadrži u nastavku ni rog ni kvaku te ima četiri piska za razliku od četveroglasnih koje imaju samo tri.

Slika 20 Peteroglasne dudu s laktačom (izvor: Večković, 2017.).

Slika 21 Peteroglasne dudu s pihaljkom (izvor: Večković, 2017.).

Osnovni su dijelovi od kojih se sastoji ovo tradicijsko glazbalo mješina, prebiraljka s diplicama, našak, puvalak (u novije vrijeme laktača), trubanj i piskovi. Štavljena životinjska koža koristi se za izradu mješine, dok su svi ostali dijelovi napravljeni od drva te ukrašeni kositrom i rezbarenim ili paljenim ukrasima. Našak, u koji se nasađuje četverocijevna prebiraljka (diplice, prebirača), navezan je na vratni otvor mješine. Kopanjica prebiraljke, u koju su s prednje strane usađene dvije cijevi (diplice, dudice) od mrtvog šipka ili bazge, napravljena je od drva. Na jednoj strani prebiraljke nalazi se cijev (kličnjak, petak) s pet rupica za prebiranje različitih promjera i razmaka. Druga cijev (rožnjak, samac) ima na sebi

samo jednu rupicu na kojoj se proizvodi osnovni ton duda. Na stražnjem dijelu kovanice izbušene su treća i četvrta cijev prebiraljke. Treća cijev (malčenjak) smještena je dužinom cijele kovanice. Završava na donjem dijelu prebiraljke te proizvodi kvartu osnovnog tona duda. Četvrta cijev (palčenjak) ima funkciju kao i kod četveroglasnih duda, poklapa se palcem i proizvodi oktavni ton. Truban (bordun, truba, prda, prdaljica, berda) sastavljen je od četiriju dijelova. U njemu se također nalazi pisak s jednostrukim udarnim jezičkom od bazge ili trstike. Prvi dio trubnja navučen je na preostali nožni otvor mješine. Način proizvodnje tona (pomoću puvalka ili laktace) identičan je kao i kod četveroglasnih duda. (Večković, 2017.).

Slika 22 Petak (izvor: Večković, 2017., str. 51).

Slika 23 Palčenjak (izvor: Večković 2017., str. 51).

Slika 24 Rožnjak (izvor: Večković, 2017., str. 51).

Slika 25 Malčenjak (izvor: Večković 2017., str. 51).

Slika 26 Truban (izvor: Večković 2017., str. 51).

Peteroglasne dude, kao i četveroglasne, osim u F-duru mogu biti ugođene i u G-duru.

Kolo Todore

Prema svirci Pave Špoljarića
zapisao i aranžirao Stjepan Večković

$\text{♩} = 150$

Petak

Rožnjak

Malčenjaj

Trubarj

5

9

Slika 27 *Kolo Todore* (izvor: Večković, 2017.).

Na slici 27 prikazan je notni zapis kola iz Baranje izveden na peteroglasnim f-dudama. U monografiji Lada notni primjer za peteroglasne dude zapisan je u jednom crtovlju pa ga, zbog prikaza pojedinih dionica, ovdje preuzimamo iz knjige *Hrvatska tradicijska glazbala Dude* autora Stjepana Večkovića (str. 86, 87). Vidimo da nedostaje peti glas koji je u ovom primjeru izostavljen. Inače, kod peteroglasnih kao i kod četveroglasnih duda rijetko se

upotrebljavaju svi glasovi. Svirači ih obično odsviraju u kadenci, na zadnjoj noti kako bi naglasili svršetak. Na peteroglasnim dudama melodijskoj svirali (*petak*) nedostaje temeljni ton (sl. 22), stoga taj ton izvodi *rožnjak* (sl. 24), koji uz *malčenjaka* i *trubanj* izvodi harmonijsko-ritamsku pratnju. U harmonijskom smislu, na pedalnom tonu f izmjenjuju se tonička i dominantna funkcija. Ton c^2 koji se izvodi kao *acciaccatura* dodatno pojačava ritamsku strukturu primjera. Kad se dude pojavljuju u sklopu tamburaškog orkestra, harmonijsku strukturu njezine svirke valja prilagoditi novim okolnostima, što u velikoj mjeri ovisi i o autoru aranžmana.

Gajde, troglasno aerofono tradicijsko glazbalo, pripadaju skupini glazbala s mješinom. Susrećemo ih u istočnom dijelu Hrvatske (Slavonija, Baranja i dio Posavine).

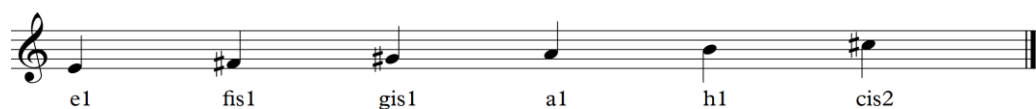

Slika 28 Gajde s laktačom (izvor: Večković, 2015.).

Slika 29 Gajde s puhaljkom (izvor: Večković, 2015.).

Osnovni su dijelovi gajda mješina, prebiraljka, našak, rog, trubanj, puhaljka i piskovi. Za mješinu se najčešće koristi štavljena životinjska koža, dok su svi ostali dijelovi napravljeni od drva, ukrašeni kositrom te rezbarenim ili paljenim ukrasima. Našak u koji se usađuje dvostruka prebiraljka (gajdunica, svirala, dvojnice, karabe) navezan je na vratni otvor mješine. U gornjem dijelu prebiraljke smještena su dva piska s jednostrukim udarnim jezičkom napravljeni od trstike ili bazge. Kroz prebiraljku prolaze dvije cijevi s rupicama. Na jednoj strani (kličnjak) nalazi se pet rupica različitih promjera i razmaka te jedna glasnica sa strane, dok druga strana prebiraljke (rožnjak) ima jednu rupicu za prebiranje. Rog (lula), koji je načešće drveni, nasađuje se na donji dio prebiraljke. Osim drva koristi se i pravi rog (kravlji ili volovski). Za upuhivanje zraka u mješinu koristi se puhaljka (dulac) koja je navezana na jedan nožni otvor mješine. U njoj se nalazi kožni zaklopac koji sprečava povrat zraka iz mješine. Osim puhaljke u novije vrijeme koristi se i dodatni mijeh ili laktača (laktara, sufra). Trubanj (bordun, truba, prda, prdaljica, berda) sastavljen je od četiriju dijelova koji se usađuju jedan u drugi. Njegov prvi dio navezan je na drugi, nožni otvor mješine. Zadnji dio trubnja često je ukrašavao kravlji rog ili tikvica. U trubnju se također nalazi pisak s jednostrukim udarnim jezičkom malo većih dimenzija od piskova u prebiraljci (Večković, 2015.).

Slika 30 Kličnjak (izvor: Večković, 2015., str. 33).

Slika 31 Rožnjak (izvor: Večković, 2015., str. 33).

Slika 32 Trubanj (izvor: Večković, 2015., str. 33).

Svatovac

Slika 33 *Svatovac* (izvor: LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi, str. 114).

Slika 33 prikazuje notni zapis tradicionalne skladbe *Svatovac* iz Slavonije. Slušanjem audiosnimke koja se nalazi na CD-u priloženom uz monografiju⁵, uočena je pogreška u notnom zapisu (5. i 6. takt) koja je ovdje ispravljena. Skladba je zapisana u E-duru, a u tom je tonalitetu izvode i gajde u laganom tempu (*andante*). Prvih šesnaest taktova sviraju se nešto slobodnije, a od sedamnaestog takta u tempu. Gornji glas izvodi se na melodijskoj svirali – *kličnjaku*, a donji (pratnja) na *rožnjaku*. Ovdje, kao i kod duda, nije zapisan treći glas koji izvodi *trubanj*. On svira ležeći ton te nema potrebe za njegovim zapisivanjem. U harmonijskom smislu izmjenjuju se tonika, subdominanta i dominantna s polovičnom kadencom na petom stupnju na samom kraju. Donji glas kreće se relativno mirno, u polovinkama, dok predudar na noti *cis*² pojačava percepciju ritma.

⁵ LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi, CD 2, skladba br. 7.

Mi idemo, ljeljo

Ajde noga za nogama

Slika 34 *Mi idemo, ljeljo* i *Ajde noga za nogama*
(izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 116).

Na slici 34 prikazana su dva primjera iz tradicijskog običaja u Slavoniji: *Mi idemo, ljeljo* i *Ajde noga za nogama*. Prvim od njih željelo se pokazati da se gajde, za razliku od duda, mogu svirati i u molu. To se postiže polovičnim poklapanjem određenih rupica na prebiraljci ili, pak, jačim i naglim zatiskom zraka u mješini (Večković, 2015.). Na snimci se može čuti prelazak iz mola u istoimeni dur na istim gajdama⁶. Prva pjesma u e-molu izvodi se u polaganom tempu. U njoj su sadržane osnovne harmonijske funkcije, tj. one prvog, četvrtog i petog stupnja. Završava na harmoniji petog stupnja. Druga pjesma je u E-duru i malo je vedrijeg karaktera. U njoj se, pak, izmjenjuju samo tonička i dominantna funkcija. Završava također na dominantnoj harmoniji. Oba su primjera, iz već navedenog razloga, zapisana samo u jednom crtovlju.

Dvojnice, aerofono tradicijsko glazbalo, sviraju se u gotovo svim krajevima Hrvatske. Javljaju se pod raznim nazivima: dvojnice, žveglice, diple, dvogrle, dvojkinje, vidalice itd.⁷ Izrađuju se od drva šljive, jasena, divlje kruške, klena, bagrema, višnje, ljeske, breze, drena, trešnje. Ovo glazbalo zapravo su dvije svirale (jedinke) iste dužine napravljene od jednog

⁶ *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, CD 2, skladba br. 8.

⁷ Večković <https://www.gajde.com/instrumenti/dvojnice/> (pristupljeno 18. prosinca 2020.).

komada drva. Na vrhu dvojnica nalazi se dvocijevna labijalna svirala. Sam naziv i izgled dvojnica upućuje na sviranje u dvoglasju, najčešće u tercama, sekundama, ali mogući su i drugi intervali u opsegu heksakorda. Sprijeda se nalaze četiri rupice za prebiranje na desnoj i tri na lijevoj strani. Desna svirala ima i rupicu na donjoj strani (palčanik). Osim u Hrvatskoj dvojnice možemo sresti i u susjednim državama Srbiji i Bosni i Hercegovini, s time da ondje one imaju drugačiji raspored rupica. U Hrvatskoj, a i u nekim dijelovima Bosne veći broj rupica nalazi se na desnoj svirali, dok je u Srbiji i Hercegovini obrnuto (Gojković, 1989.).

Slika 35 Dvojnice iz raznih krajeva Hrvatske (Dalmacija, Slavonija, Hrvatsko zagorje, Istra)
(izvor <https://www.gajde.com/instrumenti/dvojnice/>).

Pastirska svirka

Slika 36 *Pastirska svirka* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 106).

Slika 36 prikazuje notni zapis svirke na dvojnicama u Slavoniji. Sam naslov pjesme govori da je izvodi pastir dok čuva stoku. Pjesma je zapisana u D-duru, a može se čuti i u E-duru jer dvojnice mogu biti izrađene u više tonaliteta, što susrećemo i kod gajda i kod duda.

Gornja melodija svira se na desnoj, a donja na lijevoj svirali. Vidimo da se u taktovima br. 2, 6, 8, 11, 12, 15 i 16 glasovi međusobno spajaju (na dvojnicama se ne može izvesti ton cis¹), što daje arhaičan prizvuk. U audiozapisu na CD-u⁸ čuju se i ukrasni tonovi koji nisu zapisani. Oni se izvode slobodno, po volji i mašti izvođača. Ovaj primjer zapisan je u dvočetvrtinskoj mjeri, ali se na snimci izvodi slobodnije. Harmonijsko kretanje, bez obzira na to što nedostaje treći glas, svedeno je na osnovne funkcije, tj. prvi i peti stupanj s polovičnom kadencom na dominantni.

Svirka

Slika 37 Svirka (izvor: LADO – Hrvatska tradicijska glazbala i sastavi, str. 172).

Primjer na slici 37 prikazuje kako se sviraju dvojnice u srednjoj Dalmaciji i njezinom zaleđu. Za razliku od prethodnog primjera (slika 36), gdje čujemo jasne intervalske odnose između tonova i harmonijske funkcije, u ovom primjeru⁹ to nije slučaj. Gornji glas svira se na desnoj, a donji na lijevoj svirali. Kod ponavljanja drugi glas zvuči oktavu više. To se postiže posebnom tehnikom sviranja kojom svirač kod promjene nagiba dvojnica prema usnama prepuhuje ton na jednoj od svirala. Prikazani notni zapis tek okvirno prikazuje stvarnu melodiju jer ove dvojnice ne pripadaju temperiranom tonskom sustavu, pa ne možemo točno zapisati intervale koje čujemo. Ipak, na nekim mjestima oni se podudaraju s temperiranima, pa je izvršena mala promjena u odnosu na zapis u monografiji. Mjera je izostavljena jer se melodija izvodi slobodno (improvizacija).

⁸ LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi, CD 2, skladba br. 1.

⁹ LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi, CD 3, skladba br. 10.

Kod vidalica je raspored rupica jednak kao i na dvojnicama, osim što se od njih razlikuju po tonskom nizu koji je sastavljen od tonova *istarske ljestvice*. Ovo se glazbalo u povijesti više koristilo kao pastirsko nego kao plesno. Razlog tome je relativno mala glasnoća tona (Ivančan, 1963.).

Balun

Slika 38 *Balun* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 72).

Na slici 38 vidimo notni zapis plesa iz Istre zvanog *balun*¹⁰ koji se izvodi na vidalicama. Gornji glas svira se na desnoj, a donji na lijevoj svirali. Primjer na snimci, tehnikom prepuhivanja, odsviran je za oktavu više, ali je zbog lakšeg čitanja zapisan unutar crtovlja premda se može zapisati i kako zvuči. Međutim, vidalice, ako se ne sviraju tehnikom prepuhivanja, imaju prilično tih zvuk. Ovdje, kao i u prethodnom primjeru, nemamo jasnu harmonijsku sliku, već se melodija kreće unutar tonova *istarske ljestvice*. Stoga i vidalice svrstavamo među glazbala s netemperiranim ili donekle temperiranim tonskim sustavom.

¹⁰ *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, CD 1, skladba br. 26.

Šurle, autohtono istarsko glazbalo, spada u skupinu aerofonih glazbala s jednostrukim jezičkom klarinetskog tipa. Sačinjavaju ga dvije odvojene svirale napravljene od drva spojene u bačvicu (didak, kutao). Prstomet na sviralama identičan je prstometu na dvojnicama, a sviraju se dvoglasno, najčešće u tercama. Ton se proizvodi upuhivanjem u bačvicu u kojoj se nalaze dva piska napravljena od trstike. Zbog specifične boje tona i glasnoće koriste se kao plesno glazbalo. Postoje i šurle pričvršćene na mijeh, poznate pod nazivom *piva*, ali one se rijetko susreću¹⁰.

Slika 39 Šurle (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/surle-i-piva/>).

Slika 40 Piva (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/surle-i-piva/>).

¹¹ <http://www.gajde.com/instrumenti/surle-i-piva/> (pristupljeno 18. prosinca 2020.)

Kršanski balon

Slika 41 *Kršanski balon* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 74).

Na slici 41 prikazan je notni zapis tradicijskog plesa *Kršanski balon* iz Istre koji se izvodi na šurlama. Na snimci¹² s CD-a čuju se ukrasne note koje nisu zapisane u ovom primjeru jer ovise o tehničkim mogućnostima i mašti svakog pojedinog svirača. Skladba je sastavljena od četiriju tema koje se ponavljaju. Melodija, temeljena na istarskoj ljestvici, zapisana je u tercama, s time da se u pojedinim taktovima glasovi spajaju u unisono. Gornji glas svira se na desnoj, a donji na lijevoj svirali. Teme se izvode u umjerenom tempu (*moderato*).

Mišnice (*istarski mih*) su aerofono glazbalo klarinetskog tipa sastavljeno od dvostruke svirale (prebiraljka), tj. dviju cilindričnih cijevi, zatim udarnih idioglotnih jezičaka te mijeha kao spremišta za zrak. Mijeh je najčešće napravljen od janjeće ili jareće kože. U njegov desni nožni otvor utiče se drvena cijev (dulac, kanela) koja služi za upuhivanje zraka. S unutrašnje strane dulca nalazi se zaklopac, napravljen od meke kože, koji sprečava istjecanje zraka iz mješine. Prebiraljka s kutlom (oglavinom) također je napravljena od drva. Na desnoj cijevi

¹² *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, CD 1, skladba br. 27.

nalazi se pet, a na lijevoj tri rupice za prebiranje. U gornjem dijelu prebiraljke nalaze se piskovi načinjeni od trstike ili bazge. Mišnice susrećemo u istarskoj tradicijskoj glazbi¹².

Slika 42 Istarski mih *mišnice* (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/surle-i-piva/>).

Slika 43 Dvostruka svirala (prebiraljka) (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/surle-i-piva/>).

¹³ <http://www.gajde.com/instrumenti/surle-i-piva/> (pristupljeno 19. prosinca 2020.)

Teme iz baluna

Slika 44 *Teme iz baluna* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 78).

Notni zapis na slici 44 prikazuje teme iz baluna koje se izvode na istarskom mihu¹⁴ u umjerenom tempu. Predudari u gornjoj melodiji osim melodijskog ukrasa imaju i ritamsku funkciju. Gornji glas svira se na desnoj, a donji na lijevoj svirali. U monografiji *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi* na str. 78 u 3., 5., 6. i 8. taktu zapisane su u gornjem glasu šesnaestinke, koje zbog tehničkih ograničenja zapravo nije moguće odsvirati. Stoga su u ovom radu na tom mjestu stavljene osminke s ukrasom. Naime, poznato je da se ton na mišnicama postiže upuhivanjem zraka u mješinu, a ne direktno na sviralu, pa se isti ton ne može opetovano izvoditi u brzom tempu.

Diplica, aerofono glazbalo klarinetskog tipa, preteča je gajdi, duda, šurli i raznih vrsta mihova. Ovo glazbalo u raznim se varijantama sviralo u mnogim krajevima Hrvatske, ali se do danas zadržalo još jedino u Slavoniji i Baranji. Materijal od kojeg se izrađuje najčešće je trstika, a može se koristiti i bazga, slama i gušće pero. Sastavljena je od cijevi (prebiraljka) na kojoj se nalaze rupice (najčešće pet) i piska s jednostrukim udarnim jezičkom klarinetskog tipa koji je također izrađen od trstike. To je dijatonsko glazbalo koje se najčešće izrađuje tako

¹⁴ *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, CD 1, skladba br. 29.

da se na njemu mogu izvoditi tonovi E-dura, i to od e^1 do cis^2 . No, moguće su i druge ugodbe, npr. c, d, f i g^{15} .

Slika 45 Diplice (izvor: <https://www.gajde.com/instrumenti/diplica/>).

Ej, žito žela Baranjka divojka

Slika 46 *Ej, žito žela Baranjka divojka* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 128).

Na slici 46 prikazan je notni zapis pjesme iz Baranje *Ej, žito žela baranjka divojka* koja se izvodi na diplici¹⁶. Pjesma je zapisana u E-duru, a u njoj se izmjenjuju harmonijske funkcije prvog, četvrtog i petog stupnja. Izvodi se široko, u polaganom tempu. Slušanjem se zamjećuje puno ukrasnih nota i predudara koji nisu zapisani. Razlog tome, osim umjetničke

¹⁵ <https://www.gajde.com/instrumenti/diplica/> (pristupljeno 19. prosinca 2020.)

¹⁶ *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, CD 2, skladba br. 14.

slobode izvođača, leži i u samoj prirodi glazbala. Na diplicama kao i na gajdama i mišinama uzastopno ponavljanje istog tona ne može se izvesti bez ubacivanja ukrasnih nota (predudari).

Diple su aerofono glazbalo s dvostrukom sviraljkom klarinetskog tipa. Izrađuju se od drva (uglavnom javorovine) te se sastoje od dvaju dijelova - prebiraljke i kutla. U gornjem dijelu prebiraljke, kutlu, smješteni su piskovi od trstike. Prebiraljka se sastoji od dviju sviraljki. Na desnoj strani nalazi se šest, a na lijevoj dvije rupice za prebiranje. Na starijim tipovima dipli nalazio se jednak broj rupica za sviranje. U Dalmatinskoj zagori kao i u susjednoj Bosni i Hercegovini naziv diple uglavnom se odnosi na glazbalo s mješinom, diple s mješinom ili mješnice. U Hrvatskom primorju, gdje se govori čakavštinom, ovo glazbalo nazivaju *mišnjice*, *meh* ili *mih*. U Dalmatinskoj zagori, u okolini Kistanja te krajevima oko Žegara sviraju se i diple bez mijeha (Širola, 1937.). Neke diple mogu imati i obrnut redoslijed rupica na svirali. Njih možemo sresti na otocima Rabu, Cresu i Pagu, a nekada se svirao i na otoku Krku. Specifična varijanta miha može se sresti na otoku Susku. Tamo je broj rupica na desnoj strani pet, a na lijevoj tri. Postojale su i druge varijante rasporeda i broja rupica: 6:5, 6:4, 6:3, 6:2 i 5:4, no danas su takvi mihovi rijetkost ili ih uopće nema¹⁷. Diple bez mijeha mogu se svirati i tehnikom "cirkularnog disanja". Ova posebna tehnika podrazumijeva sviranje melodije bez prekida protoka zraka u glazbalo. Njome se koriste svirači *zurli* u Republici Sjevernoj Makedoniji kao i domoroci Australije (Aboridžini) svirajući na glazbalu zvanom *didgeridoo*¹⁸.

Slika 47 Dalmatinski mih (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/dalmatinski-mih/>).

¹⁷ <http://www.gajde.com/instrumenti/otocki-mih-rab-pag-cres-susak/> (pristupljeno 19. prosinca 2020.)

¹⁸ <https://www.gajde.com/instrumenti/diple-bez-mjesine/> (pristupljeno 19. prosinca 2020.)

Slika 48 Diple bez mješine i jednostruke diple ili jednojnice
(izvor: <https://www.gajde.com/instrumenti/diple-bez-mjesine/>).

Slika 49 Diple s mijehom (izvor: <https://www.gajde.com/instrumenti/diple-mih-uvod/>).

Slika 50 Hercegovački mih (izvor: <https://www.gajde.com/instrumenti/hercegovacki-mih/>).

Slika 51 Mih s Pelješca (izvor: <https://www.gajde.com/instrumenti/mih-s-peljesca/>).

Slika 52 Otočki mih i prebiraljka susačkog miha (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/otocki-mih-rab-pag-cres-susak/>).

Zlarinsko kolo

Slika 53 *Zlarinsko kolo* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 158).

Na slici 53 prikazan je notni zapis *Zlarinskoga kola*.¹⁹ U monografiji *LADO – Hrvatska tradicijska glazbala i sastavi* (str. 158) navedeno je da se skladba izvodi na mihi. Na 38. stranici ovog rada rečeno je da se za dipile s mješinom koriste i lokalni nazivi *mih*, *mišnjice* i *meh* (Širola, 1937.), stoga zaključujemo da je i ovdje riječ o istom glazbalu (diple s mješinom). Primjer je napisan u dvama glasovima. Gornji glas – melodija – svira se na desnoj, a donji – pratnja – na lijevoj svirali. Ovdje, kao i kod ostalih glazbala s mješinom, primjećujemo predudar (*acciaccatura*) na tonu e² koji ima više ritamsku nego melodijsku funkciju. U 11., 13. i 16. taktu u gornjem se glasu pojavljuje ton b¹ koji upućuje na frigijski modus. Skladba se izvodi u brzom tempu.

¹⁹ *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, CD 3, skladba br. 5.

Svirka s cirkularnim disanjem-predušivanjem

The image displays a musical score for a piece titled 'Svirka s cirkularnim disanjem-predušivanjem'. The score is written in a single system on a grand staff (treble and bass clefs) in 2/4 time. The key signature has one flat (B-flat). The piece consists of 33 measures, divided into eight staves. The first staff (measures 1-7) features a melodic line with eighth and sixteenth notes. The subsequent staves (measures 8-33) are characterized by a dense, rhythmic texture of sixteenth-note patterns, often with slurs and ties, creating a circular breathing effect. The piece concludes with a final measure (33) containing a long note with a fermata.

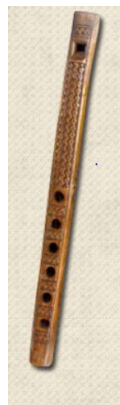
Slika 54 Svirka s cirkularnim disanjem - predušivanjem
(izvor: LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi, str. 174).

Slika 54 prikazuje notni zapis svirke s cirkularnim disanjem - predušivanjem²⁰ iz srednje Dalmacije i njezina zaleđa. Izvodi se na diplama bez mješine, što znači da se proces nastanka tona ne odvija protokom zraka iz mješine, već ga direktnim upuhivanjem u sviralu proizvodi sam glazbenik. Raspored rupica za prebiranje jednak je kao i na diplama s mješinom: gornji

²⁰ LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi, CD 3, skladba br. 11.

glas svira se na desnoj, a donji na lijevoj svirali. Od samog početka pratimo izrazito dugo trajanje polovinki u drugom glasu koje su povezane ligaturama, što je gotovo nemoguće odsvirati bez korištenja tehnike cirkularnog disanja. Ovdje se također koristi predudar, konkretno na tonu g^2 , koji je više ritamskog nego melodijskog karaktera. Spomenuto je da dipole spadaju u glazbala s netemperiranim tonskim sustavom, stoga i ovaj notni zapis prikazuje melodiju samo približno. Kao i u prethodnom primjeru, i ovdje vidimo tonski niz koji pripada frigijskom modusu (12., 29., 30., 31. i 32. takt). Ritam skladbe varira: uvod se izvodi slobodno, prva tema u brzom, a ostale teme u vrlo brzom tempu. U trinaestom taktu, kod nastupa nove teme, slušanjem se zamjećuje znatno brži tempo premda u notnom zapisu za to nema nikakve oznake, pa zaključujemo da je i ovdje riječ o izvođačkoj slobodi.

Jedinka, aerofono tradicijsko glazbalo tipa flaute, jednocijevna je drvena svirala. Najčešće se izrađuje od bazge ili lijeska, a mogu se koristiti i druge vrste drveća: šljiva, javor, kruška, orah, trešnja, šimšir. S prednje strane nalazi se šest rupica za prebiranje i pisak. Otvor na pisku nalazi se s gornje strane, dok je kod istočnih varijanti smješten u njegovu donjem dijelu. Jedinka se, u raznim varijantama i pod raznim nazivima (žveglica, jednojnica, jednogrla, čuruminka, sopelica, itd.), svirala širom Hrvatske, s time da su se njezin oblik i vanjski ukrasi razlikovali ovisno o kraju. U Hrvatskom zagorju ovo glazbalo najčešće je imalo četvrtasti vanjski presjek, dok je u ostalim krajevima uglavnom okruglog presjeka²¹.

Slika 55 Jedinka iz Hrvatskog zagorja (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/jedinka/>).

²¹ <http://www.gajde.com/instrumenti/jedinka/> (pristupljeno 19. prosinca 2020.)

Slika 56 Jedinka iz Dalmacije i Čuruminka s otoka Korčule

(izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/jedinka/>).

Sunce za goru

Sunce za goru, Jelo, po vodu!

Oj Jelo, Jelo, drevce zeleno.

Nosi nam, Jelo, te hladne vode!

Oj Jelo, Jelo, drevce zeleno.

Nit nam je Jele, nit hladne vode.

Oj Jelo, Jelo, drevce zeleno.

Slika 57 *Sunce za goru* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 56).

Na slici 57 prikazan je notni zapis napjeva *Sunce za goru*²² iz Hrvatskog zagorja odsviran na jedinki uz koji je priložen i tekst. Pjesma je zapisana u D-duru, a u njoj se izmjenjuju harmonijske funkcije prvog, četvrtog i petog stupnja. Izvodi se u polaganom tempu. Ukrasne note koje se čuju na snimci, a nisu zapisane ovise o kreativnosti i izvedbenim mogućnostima izvođača. Ova se popularna pjesma često izvodi na nastupima mnogih folklornih društava, a sastavni je dio programa i profesionalnog ansambla Lado²³.

²² *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, CD 1, skladba br. 17.

²³ <https://www.youtube.com/watch?v=fp5LK4wSZig> (pristupljeno 19. prosinca 2020.)

Okarina, aerofono glazbalo tipa flaute, izrađuje se od pečene gline, a oblikom podsjeća na ptičju glavu (sl. 58). S gornje strane nalazi se osam rupica koje su raspoređene u dva neparalelna reda. Svira se poklapanjem šest rupica, dok zadnja u nizu od četiriju rupica služi kao neka vrsta oduška i uvijek ostaje otvorena. S donje strane nalazi se rupica za palac. Glazbalo ima tonski opseg od jedne oktave i isti prstomet kao jedinka (Gojković, 1989.).

Slika 58 Okarina (izvor: <https://x-ica.com/stjepan-veckovic-stara-tradicijska-glazbala-hrvatskog-zagorja/>).

Lep nam Ivo kres nalaže

Slika 59 *Lep nam Ivo kres nalaže* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 44).

Na slici 59 vidimo notni zapis napjeva iz Podravine *Lep nam Ivo kres nalaže*²⁴, na CD-u odsviranog na okarini. Pjesma je zapisana u E-molu, a izvodi se u polaganom tempu. U njoj se izmjenjuju harmonijske funkcije prvog, četvrtog i petog stupnja. Ovakve tugaljive, molske melodije karakteristične su za Podravinu i Međimurje.

²⁴ *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, CD 1, skladba br. 10.

Sejala sam lena

Sejala sem lena, Lado.

Na Ivanje denek, Lado

lenek, moj lenek, Lado

svilica moja, Lado.

Pukala sem lena, Lado.

Plela sem lena, Lado.

Močila sem lena, Lado.

Trla sem lena, Lado.

Prela sem lena, Lado

Beljila sem lena, Lado.

Snovala sem sena, Lado.

Tkala sem lena, Lado.

Šivala sem lena, Lado.

Oblekla sem lena, Lado.

Razdrila sem lena, Lado.

Slika 60 *Sejala sam lena* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 44).

Slika 60 prikazuje notni zapis napjeva iz Podravine *Sejala sam lena*²⁵ koji se na CD-u izvodi na okarini. U nastavku je priložen i tekst pjesme. Kao i u prethodnim primjerima, i ovdje možemo čuti ukrase koji nisu zabilježeni. Oni se također razlikuju od izvođača do izvođača. Tempo je umjeren, a zapažamo i horizontalnu polimetriju.

Strančica ili fajfa, aerofono tradicijsko glazbalo s labijalnom sviralom, preteča je današnje flaute. Izrađena je od drva, najčešće bazge, a ponekad su joj se stavljali i ukrasi od kositra. Sam naziv glazbala upućuje na držanje ustranu kao kod flaute. S gornje strane nalazi se

²⁵ *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, CD 1, skladba br. 11.

glasnica (rupa u koju se puše) i šest, a kod rijetkih uzoraka i sedam rupica za prebiranje. Ovo glazbalo koristilo se na sjeverozapadu Hrvatske (Hrvatsko zagorje, Podravina i Bilogora²⁶).

Slika 61 Strančica (izvor: <https://www.gajde.com/instrumenti/strancica/>).

Eja dunda eja

Slika 62 *Eja dunda eja* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 38).

Slika 62 prikazuje notni zapis napjeva *Eja dunda eja*²⁷ iz Podravine koji je na CD-u odsviran na strančici. Napjev je zapisan u A-duru premda bi se melodija prije mogla pripisati eolskome modusu na tonu h. Na snimci čujemo i transpoziciju za čistu kvintu prema gore koja u monografiji nije upisana. Melodija i ritam pritom ostaju nepromijenjeni. Izvodi se u polaganom tempu (*andante*).

Trstenice (ogrlice) su aerofono glazbalo koje pripada skupini Panovih svirala. Sastoji se od niza cijevi različitih veličina međusobno povezanih. Izrađuje se od trstike. Ton se dobiva upuhivanjem zraka u cijevi pod određenim kutom. Posebnost je hrvatskih trstenica u

²⁶ <https://www.gajde.com/instrumenti/strancica/> (pristupljeno 20. prosinca 2020.)

²⁷ *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, CD 1, skladba br. 7.

rasporedu cijevi. Kod Panovih su frula cijevi poredane po veličini, od duže prema kraćoj, dok se kod trstenica najduža cijev nalazi u sredini, a najkraće na kraju²⁸. Razlika između Panove frule i trstenica vidi se i na slikama 63 i 64.

Slika 63 Panova frula (izvor: <https://www.muziker.hr/panove-frule>).

Slika 64 Trstenice (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/trstenice/>).

²⁸ <http://www.gajde.com/instrumenti/trstenice/> (pristupljeno 20. prosinca 2020.).

Sejale smo bažulka

*Sejale smo bažulka,
Sejale smo, draga ljuba, bažulka.
Je li zišel ili ne,
Je li zišel, draga ljuba, ili ne?
Zišel, zišel i precvel,
Zišel, zišel, draga ljuba, i precvel.
Idemo ga trgati,
Idemo ga, draga ljuba, trgati.
Svakom svatu za škrljak,
Svakom svatu, draga ljuba, za škrljak.*

Slika 65 *Sejale smo bažulka* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 50).

Na slici 65 prikazan je notni zapis napjeva *Sejale smo bažulka*²⁹ iz Podravine koji je na CD-u odsviran na trstenicama. Na snimci se također čuje transpozicija za čistu kvartu više, koja nije zapisana jer bez obzira na male ritamske promjene u predzadnjem taktu, gdje na trećoj dobi čujemo osminku s točkom i šesnaestinku, melodijska struktura ostaje ista. Napjev se izvodi u polaganom tempu (*andante*).

Primorski mih, aerofono tradicijsko glazbalo klarinetskog tipa, spada u porodicu dipli koje su opisane na str. 38 i 39.

²⁹ *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, CD 1, skladba br. 14.

Tanac s otoka Suska

The image displays a musical score for the piece 'Tanac s otoka Suska'. It is written in a two-staff system (treble and bass clefs) with a key signature of one flat (B-flat) and a time signature of 4/4. The score is divided into six systems, each starting with a measure number: 1, 4, 8, 12, 17, and 21. The melody in the treble clef is characterized by eighth-note patterns and rests, while the bass clef provides a steady accompaniment with eighth notes and occasional rests. The piece concludes with a double bar line at the end of the sixth system.

Slika 66 *Tanac s otoka Suska* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 88, 89).

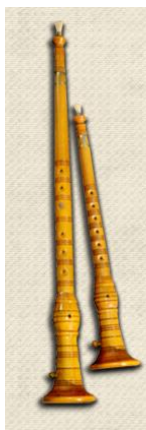
Na slici 66 vidimo notni zapis plesa pod nazivom *Tanac s otoka Suska* koji je na CD-u odsviran na primorskom mihu. Uvod koji se čuje na početku³⁰ nije prikazan. On je ustvari slobodna improvizacija, odnosno najava prve teme koja prati ulazak plesača na scenu³¹. Prije početka teme čujemo četiri udarca nogom kao najavu. Gornja melodija svira se desnom, a

³⁰ *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, CD 1, skladba br. 34.

³¹ <https://www.youtube.com/watch?v=KkX1D8pPYLc> (pristupljeno 21. prosinca 2020.)

donja lijevom rukom. Već je prije rečeno da je većina glazbala ovoga tipa u pravilu netemperirana te da su notni zapisi samo okviran prikaz onoga kako bi određena melodija trebala zvučati. U ovome zapisu uočljiva je frigijska ljestvica, što se vidi po silaznom tonskom nizu od d^2 do g^1 u drugom taktu. Štoviše, riječ je o prvoj varijanti istarske ljestvice po Ronjgovu, ovdje na tonu g^1 . Drugi glas izvodi pratnju melodiji, no ako pogledamo njegovu melodijsku i ritamsku strukturu, zaključujemo da i on izvodi zasebnu melodiju, što bi ovaj primjer moglo okarakterizirati kao neku vrstu polifonog izričaja. Mjera se mijenja od četverodobne do dvodobne, a tempo je živahan (*allegro* – oko 120 bpm).

Sopile, aerofona glazbala s dvostrukim jezičkom tipa oboe, koriste se na području Kvarnera, Kastavštine, Vinodola te na otoku Krku. Potječu od starog europskog *šalmaja*, glazbala koje se razvilo krajem srednjeg vijeka, a koje je oko 1700. godine, pojavom oboe, sasvim nestalo iz europske glazbene prakse. Sopile su konusne, čunjaste svirale koje se sastoje od piska s dvostrukim udarnim jezičkom izrađenim od trstike, špuleta (valjkasti stupić s *jamicom* ili *laticom* u koju se umeće pisak), prebiraljke i krila. Izrađuju se od drva masline, javora, trešnje, oraha i klena. Uvijek se sviraju u paru, kao *mala* i *vela*, a ugođene su prema istarskoj ljestvici^{32/33}.

Slika 67. Sopile, vela i mala (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/sopile/>).

³² <http://www.gajde.com/instrumenti/sopile/> (pristupljeno 21. prosinca 2020.)

³³ http://glazbala.emz.hr/hr/Glazbala/Aerofona_glazbala/Sopile_i_ro%C5%BEenice (pristupljeno 21. prosinca 2020.)

Mantinjada i Tanac s otoka Krka

The image displays a musical score for two pieces, 'Mantinjada' and 'Tanac s otoka Krka'. The score is written in two staves, with the upper staff in treble clef and the lower staff in bass clef. The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is 3/4. The score is divided into measures, with measure numbers 9, 15, 24, 33, 43, 52, and 58 marked at the beginning of their respective systems. The notation includes various rhythmic values, accidentals, and phrasing slurs.

Slika 68 *Mantinjada i Tanac s otoka Krka*.

(izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 86, 87).

Na slici 68 prikazan je notni zapis dvaju plesova - *Mantinjade i Tanca s otoka Krka* koji su na CD-u odsvirani na sopilama³⁴. U monografiji *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi* na str. 86 i 87 nedostaje jedna tema koja se inače čuje na snimci (od 37. do 52. takta), stoga je ona ovdje dopisana. Melodija iz gornjeg crtovlja svira se na maloj, a iz donjeg na

³⁴ *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, CD 1, skladba br. 33.

veloj sopili. I u ovom primjeru zapažamo horizontalnu polimetriju. Prva cjelina, odnosno tema ili uvodni dio (*Mantinjada*), koja je zapisana je u tročetvrtinskoj mjeri najavljujući ulazak plesača, traje do kraja 14. takta³⁵. Prvih devet taktova uvodnog dijela svira se u polaganom tempu, a preostalih pet (od 9. do 14. takta) u slobodnom ritmu. Od 14. takta nastupa nova cjelina u dvočetvrtinskoj mjeri koja se svira u malo bržem tempu. Kadenca, tj. zadnjih pet taktova svira se slobodno, kao što je bio slučaj i u uvodnom dijelu. Melodijska struktura, odnosno tonski niz obaju glasova pripada istarskoj ljestvici. U ovom primjeru zorno je prikazano istarsko dvoglasje koje karakterizira kretanje glasova u paralelnim sekstama uz napomenu – a to se može i čuti na snimci – da intervalski odnosi nisu posve proporcionalni jer i sopile spadaju u netemperirana glazbala. Završni tonovi obiju dionica uvijek završavaju u intervalu oktave³⁶.

Roženice, aerofona tradicijska glazbala s dvostrukim jezičkom tipa oboe, koriste se na području Istre. Potječu, kao i sopile, od starog europskog *šalmaja*. Dijelovi su roženica: pisak s dvostrukim jezičkom izrađenim od trstike, špulet (gornji dio glazbala valjkastog oblika s konusnom cjevčicom na koji se natakne pisak), prebiraljka, lijak (krilo), klin i bačvica³⁷. Roženice se, u pravilu, uvijek sviraju u paru (velika i mala). Na prvi pogled mogli bismo reći da su vrlo slične sopilama s otoka Krka. Međutim, ipak postoji stanovita razlika između tih dvaju glazbala koja se očituje u vanjskim detaljima izrade, piskovima, tehnici sviranja, a ponajviše u glasnoći i boji tona. Za razliku od sopila, koje zvuče glasnije i grublje, zvuk roženica nešto je nježniji, pa ih često susrećemo kao pratnju pjevačima te uz šurle ili mih³⁸.

Slika 69 Roženice (izvor: <https://www.gajde.com/instrumenti/rozenice/>).

³⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=TB8YxgIr9bw> (pristupljeno 2. siječnja 2021.)

³⁶ <https://hrcak.srce.hr/file/52968> (pristupljeno 2. siječnja 2021.)

³⁷ <http://www.iti-museum.com/hr/instrumenti/sopile> (pristupljeno 2. siječnja 2021.)

³⁸ <https://www.gajde.com/instrumenti/rozenice/> (pristupljeno 2. siječnja 2021.)

Balun

The image shows a musical score for a piece titled "Balun". It is written in 2/4 time and consists of four systems of two staves each. The top staff is in treble clef and the bottom staff is in bass clef. The key signature has one flat (B-flat). The score includes various rhythmic values such as quarter notes, eighth notes, and sixteenth notes, along with rests and repeat signs. Measure numbers 9, 17, and 25 are indicated at the start of their respective systems.

Slika 70 *Balun* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 80).

Na slici 70 prikazan je notni zapis istarskog *baluna* koji je na CD-u odsviran na roženicama³⁹. I ovdje su korištena dva crtovlja. Gornja melodija svira se na maloj, a donja na velikoj roženici, slično kao i kod sopila. Tempo skladbe nešto je brži nego u prethodnom primjeru. Roženice također spadaju u glazbala s netemperiranim tonskim sustavom, pa su intervalski odnosi između velike i male roženice, kao i tonovi unutar melodije pojedinog glazbala, zapisani približno. Melodijska građa pripada istarskoj ljestvici. Glasovi se uglavnom kreću paralelno, pretežito u velikim sekstama. Ipak, donja je dionica ovdje melodijski i ritamski samostalnija u odnosu na primjer sa sopilama, u kojem se oba glasa kreću uglavnom u paralelnim pomacima tonova istog trajanja. Završni tonovi obiju dionica i ovdje uvijek završavaju u intervalu oktave na koju se dolazi protupomakom (7. i 8., 23. i 24. te 31. i 32. takt).

³⁹ *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, CD 1, skladba br. 30.

5. TRADICIJSKA GLAZBALA U NASTAVI GLAZBENE KULTURE

Način na koji se hrvatska tradicijska glazba predstavlja u osnovnim školama dobrim je dijelom nalik onom iz prijašnjih kurikuluma. Sadržaj koji obuhvaća tradicijsku glazbu temelji se uglavnom na notnim primjerima, slikama glazbala ili narodnih nošnji kao i na audiovizualnom materijalu koji se reproducira upotrebom računala (*Youtube* i sl.)⁴⁰. Pjevanje je, uz navedeno, također sastavni dio nastavnog sata. U nastavnim programima također se spominje i sviranje, no kako praksa zasad pokazuje, mnogi se nastavnici zbog tehničkih poteškoća (pre mali broj sati, nedostatak glazbala ili osobna nemotiviranost) ne žele u to upuštati⁴¹. Predstavljanje tradicionalne glazbe na taj način manjkavo je i zastarjelo. Za glazbenu edukaciju, u svim njezinim segmentima, potreban je interdisciplinarni pristup. Približiti tradicijsku glazbu učenicima tijekom osnovnoškolske naobrazbe u današnje je vrijeme velik izazov za svakog učitelja. Da bi se takav cilj mogao ostvariti, potrebne su korjenite promjene u pristupu.

Pogledamo li model prezentiranja i poučavanja tradicijske glazbe, primjerice, u Finskoj, primjećujemo jedan moderniji pristup u kojem su nove ideje dobrodošle te se smatraju dijelom kreativnog procesa. U novinskom članku *Folk Music Education: Initiatives in Finland*⁴² Ramnarine (1996.) je prikazala pristup i načine kao i probleme u poučavanju tradicijske glazbe od njezinih početaka pa sve do danas. Iz članka vidimo da je ova kompleksna tema prisutna ne samo u Finskoj već i u drugim zemljama širom Europe i svijeta. Ramnarine (1996.) je komparativno prikazala modele poučavanja tradicijske glazbe u općeobrazovnom sustavu Engleske i Finske od samih početaka do danas s time da je naglasak više bio na finskom modelu. Također navodi kako je Međunarodno vijeće za narodnu glazbu 1955. godine definiralo narodnu glazbu kao tradiciju koja se u ruralnim zajednicama prenosi usmenim putem te nije pod utjecajem popularne i klasične glazbe. Međutim, suvremena istraživanja pokazala su da to više nije tako. Tradicijska glazba sve je više prisutna u urbanim sredinama, a samim time i pod utjecajem raznih glazbenih pravaca te se ne prenosi više samo

⁴⁰ *Allegro 5 u glazbenom svijetu, udžbenik Glazbene kulture u petom razredu osnovne škole*. 2019. Banov, N. i dr. T. Školska knjiga. Zagreb

⁴¹ Nastavni plan i program za osnovnu školu – Glazbena kultura. 2006.

⁴² Ramnarine, Tina Karina: *Folk Music Education: Initiatives in Finland*. <https://www.jstor.org/stable/4522543> (pristupljeno 19. lipnja 2020.).

usmenim putem. Upravo se zbog toga u Finskoj 80-ih godina pokreće projekt *Kantele*⁴³, namijenjen djeci u osnovnim školama kao i školovanju glazbenika za tradicijsku glazbu na najvišim državnim institucijama kao što je, primjerice, Akademija Sibelius. Festivali tradicijske glazbe koji se održavaju u Finskoj ugošćuju glazbenike iz svih krajeva svijeta, a mnogi finski tradicijski glazbenici i sastavi pritom nerijetko koriste i elemente iz drugih glazbenih pravaca poput bluzi i dr., što pobuđuje veliko zanimanje publike. Drugim riječima, kombinacija raznih elemenata, po mišljenju finskih pedagoga, etnologa i etnomuzikologa ne umanjuje vrijednost tradicijske glazbe, već joj daje suvremeni kontekst (Ramnarine, 1996.).

U Hrvatskoj ima puno glazbenika i sastava koji spajaju tradicijsku glazbu s modernim zvukom te bi zbog toga mogli poslužiti kao dobar primjer. Na tom je tragu i Ansambl narodnih plesova i pjesama Hrvatske Lado predstavio niz projekata (LADO Electro, folklorni balet s pjevanjem *Veronika Desinička*, JazzLAnDO, *Narodil se mladi kralj*) koji tradicijsku glazbu spajaju s ostalim glazbenim pravcima poput elektroničke glazbe, džez i klasične glazbe. U njima se, uz konvencionalna, često koriste i tradicijska glazbala s ovih područja. Osim Lada svakako treba spomenuti i neke od samostalnih izvođača poput Lidije Bajuk (Međimurje) i Tamare Obrovac (Istra), koje na suvremen način interpretiraju pjesme iz vlastitih regija.

Kvaliteta nastavnog procesa uvelike ovisi o motiviranosti nastavnika. Znamo da je proces poučavanja vrlo kompleksna disciplina u koju treba uložiti puno truda i volje. Motivacija uvelike ovisi o kvaliteti edukacije kao i samom karakteru te interesima nastavnika. Studij glazbene pedagogije na Muzičkoj akademiji Sveučilišta u Zagrebu u prvi plan stavlja klasičnu glazbu, dok se ostalim pravcima, poput džez ili tradicijske glazbe, često posvećuje puno manje vremena. Izborni predmeti kao što su Uvod u etnomuzikologiju, Glazbe svijeta, Džez-modul i dr. u sadašnjem obliku obuhvaćaju puno manje sadržaja od predmeta koji su obvezni. Nedavno je na Akademiji uveden i modul Tambure koji su studenti mogli upisati paralelno uz studij na Odsjeku za glazbenu pedagogiju, koji je potom prerastao u studij tambure kao glavnog predmeta. Program studija zasad se uglavnom temelji na skladbama hrvatskih autora te na klasičnim djelima prilagođenima za tamburu. Osim tambure i ostala bi tradicijska glazbala, kojih ima mnogo, trebala imati jednaku zastupljenost. U

⁴³ Finsko žičano tradicijsko glazbalo iz porodice citri.
https://en.wikipedia.org/wiki/Koistinen_Kantele (pristupljeno 17. siječnja 2021.)

suradnji s Institutom za etnologiju i folkloristiku te Ansamblom narodnih plesova i pjesama Hrvatske Lado kao i istaknutim muzikolozima i etnomuzikolozima potrebno je napraviti plan i program studija koji bi omogućio kvalitetnu izobrazbu tradicijskih glazbenika. Oni bi onda prenosili svoje znanje na generacije koje dolaze.

Spomenuli smo kako je u Finskoj tradicijska glazba vrlo cijenjena. U toj zemlji glazbenicima je omogućeno školovanje na svim razinama. Studenti na Akademiji Sibelius u Helsinkiju, koji upisuju Odjel za tradicijsku glazbu, osposobljavaju se za naprednu razinu umjetničkog djelovanja koja ne bi bila moguća bez kvalitetne naobrazbe u osnovnim školama kakvu, između ostalog, omogućava projekt Kantele. Proces edukacije na toj akademiji odvija se u dvjema fazama. U prvoj fazi naglasak je na "ponovnom stvaranju tradicije" prenoseći praktična, teoretska i povijesna znanja. U drugoj fazi studente se aktivno potiče da stečena znanja koriste za reinterpretaciju tradicijske glazbe na nov način, kao i na skladanje originalnih skladbi kombiniranjem tradicionalne s novom, inovativnom tehnikom (Ramnarine, 1996.).

Bugarska također ima vrlo razvijen sustav naobrazbe tradicijskih glazbenika. Nakon završetka Drugog svjetskog rata i uspostave komunističkog režima (1945. – 1989.) interes za tradicijsku glazbu naglo je porastao. Komunističke vlasti, vođene idejom očuvanja tradicije i običaja kao nacionalnog identiteta, uvode tradicijsku glazbu u obrazovni sustav. Uključivanjem glazbenih pedagoga i skladatelja klasične glazbe u ovaj proces te obogaćivanjem aranžmana narodnih pjesama, bugarska tradicijska glazba dobiva na popularnosti u zemlji i svijetu, a njezini izvođači postaju važan segment u kulturološkom razvoju društva. Jedan od najpoznatijih bugarskih tradicijskih glazbenika, Kostadin Varimezov, transformacijom iz pučkog u profesionalnog umjetnika odgojio je na desetine novih glazbenika koji su djelovali u profesionalnim ansamblima diljem zemlje (Rice, 1996.).

Iz ovih dvaju primjera vidimo da u svijetu postoji velik interes za proučavanje tradicijske glazbe i obučavanje profesionalnih glazbenika i pedagoga, i to uz jedan moderniji pristup koji bi se mogao primijeniti i u našem glazbenoobrazovnom i općeobrazovnom sustavu.

U općeobrazovnim školama u Hrvatskoj sviranje se pojavljuje u dva oblika: a) na nastavi, kao nastavno područje i b) kao izvannastavna aktivnost, tj. u orkestru ili manjem instrumentalnom ansamblu (Rojko, 1996.). Isti autor nadalje smatra kako, s obzirom na to da je sviranje kompleksna vještina, možemo zaključiti da to uopće nije potrebno jer su formulacije zadataka trivijalne, neistinite i besmislene.

Međutim, pozitivan utjecaj glazbene naobrazbe na razvoj neglazbenih kognitivnih kao i različitih intelektualnih i socijalnih sposobnosti kod djece i mladih vidljiv je iz mnogih istraživanja (Bačlija Sušić, 2016.). Pokazalo se, naime, da aktivno bavljenje glazbom može izazvati kortikalnu reorganizaciju. Stoga se, ako su procesi slični, vještine iz jednog područja mogu prenijeti na drugo. Brojni glazbeno-pedagoški i ostali pedagoški pravci koji postoje u svijetu kao temeljni cilj postavljaju razvoj djetetove cjelovite ličnosti (Bačlija Sušić, 2016.). Ako pogledamo glazbeno-pedagoški koncept funkcionalne muzičke pedagogije (FMP) Elly Bašić, vidimo da osnovni cilj glazbene naobrazbe nije samo stjecanje glazbenih vještina i znanja, već i cjelovit odgoj djetetove ličnosti (Bačlija Sušić, 2016.). Glazbeno-pedagoški koncepti (Zoltan Kodaly, Carl Orff, E. Jaques Delacroze, Edgar Willems, Shinichi Suzuki, Elly Bašić) s početka 20 st. često su koristili tradicijsku glazbu u pedagoškom radu. Unatoč nekim konceptijskim razlikama pokazuju nam koliko je glazba važna u razvoju i odgoju djece. Glazbeni pedagog, kako ističe Willems, treba voljeti djecu, glazbu i svoj poziv (Bačlija Sušić prema Willems 1977.). Znamo da je vještina sviranja zahtjevan kognitivan proces koji uključuje i psihomotoričke sposobnosti. Međutim, kako se navodi u glazbeno-pedagoškom konceptu FMP: *Ne neko dijete, nego svako dijete ima pravo na glazbenu kulturu; svako dijete ima sluha; svako dijete ima osjećaj za ritam; sluh nije identičan s muzikalnošću i svako dijete ima kreativnu maštu*⁴⁴ (Bačlija Sušić, 2016.).

Koncept podučavanja tradicijskih glazbala temeljio bi se na usmenoj predaji, odnosno auditivno-vizualnim putem. Nastavnik bi prezentirao zadani primjer, a učenici bi nakon prezentacije odsvirali zadanu temu. Glazbeni primjeri prilagodili bi se uzrastu učenika. Sviranje po notama ne bi se prakticiralo jer znamo da je to zaseban i dugotrajan proces za

⁴⁴Bačlija Sušić, Blaženka. Komparacija ideja funkcionalne muzičke pedagogije i temeljnih glazbeno-pedagoških koncepata s početka 20 st. [Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja](https://hrcak.srce.hr/165131) str. 195-206 <https://hrcak.srce.hr/165131> (pristupljeno 19. lipnja 2020.)

koji treba puno vremena, a osnovni cilj nije da učenici nauče čitati note, već aktivno muziciranje po sluhu. Nastavnik bi također, prema starosnoj dobi i sposobnostima učenika, prilagodio program sviranja. Uz obavezan program poticao bi se i djetetov spontani izražaj te osjećaj za improvizaciju (Bačlija Sušić, 2016.). Uz sva moguća pomagala u današnje vrijeme (računala, programi za snimanje zvuka i sl.) nastavnici bi pomoću vlastitih glazbenih aranžmana prezentirali tradicijsku glazbu u novom ruhu te bi je tako približili današnjim trendovima. Naravno, zbog nedovoljnog broja sati to se ne može realizirati na redovnoj nastavi, već bi se npr. organizirala izborna nastava na kojoj bi zainteresiraniji učenici mogli snimiti naučene glazbene primjere te ih uz pomoć nastavnika kreirati. Poznato nam je da u Hrvatskoj ima puno različitih tradicijskih glazbala među kojima ima i onih kompleksnije građe gdje je potrebna zavidna vještina sviranja. Takva se glazbala (gajde, dude, mih i sl.) u općeobrazovnom programu osnovnih škola ne bi koristila, već bi se obrađivala ili uz pomoć računala ili uz pomoć nastavnikove prezentacije. Naravno, zainteresiranim učenicima ovaj bi se program mogao ponuditi u izbornoj nastavi ili u izvannastavnim aktivnostima (sviranje u školskom ansamblu i dr.). U redovnu nastavu uključila bi se jednostavnija aerofona tradicijska glazbala s labijalnom sviralom (jedinka, dvojnica, stranjčica i sl.) te kordofona glazbala (samica, kozarica). U tu svrhu potrebno je osigurati dovoljan broj glazbala za svakog učenika u razredu kako bi se izbjegla negativna selekcija među učenicima.

Znamo da je kvalitetna priprema kod svladavanja tehnike sviranja najbitniji dio u procesu podučavanja. Međutim, i ostali elementi - osjećaj za ritam, dinamiku i fraziranje također bi trebali imati jednaku zastupljenost. To bi svakom nastavniku trebao biti imperativ. Kvalitetnom pripremom omogućilo bi se brže napredovanje u procesu podučavanja. Nastavnik bi u početku uz pomoć struke (glazbeni pedagozi, muzikolozi, glazbeni psiholozi i dr.), a kasnije na temelju vlastitog iskustva trebao procijeniti koliko je vremena potrebno za svladavanje određene nastavne cjeline. Cilj podučavanja bio bi kvalitetno sviranje, a ne količina odsviranih skladbi. Naravno, ovdje se ne bi tražila kvaliteta izvedbe na profesionalnoj razini jer za takvo što postoje glazbene škole. Od učenika bi se tražilo da aktivno sudjeluju na nastavi, tj. da pažljivo slušaju i gledaju nastavnika za vrijeme prezentacije kao i da oslušuju vlastitu izvedbu pazeći na tempo, ritam i dinamiku. Na taj bi se način kod učenika stvorile pretpostavke za temeljit pristup u učenju i svladavanju zadanog gradiva, a i izvedba bi postigla određenu kvalitetu. Ovakav bi pristup učenicima koristio i u drugim nastavnim područjima.

Motivacija učenika svakako ovisi i o motivaciji samog nastavnika. Nastavnik bi, osim kvalitetne tehničke pripreme, također trebao pokazati zavidnu vještinu sviranja. Kvaliteta njegove izvedbe utjecala bi na motiviranost učenika. No, to samo po sebi nije dovoljno jer bi nastavnik morao biti i dobar pedagog, imati strpljenja i volje za rad s učenicima. Klasično vrednovanje znanja putem ocjena nastavnik bi, na temelju zalaganja učenika i bez njegova znanja, donosio na kraju školske godine kako bi se izbjegla negativna motivacija (Bačlija Sušić, 2016. prema Kazić, 2013.).

5.1. Mogući tijek nastavnog sata uz uporabu monografije *Lado – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*

Predmet: Glazbena kultura

Tema: Tradicijska glazbala

5.1.1. Odgojno-obrazovni ciljevi nastavne jedinice

Mogući cilj nastavne jedinice bio bi, od tradicijskih glazbala koja srećemo na području Hrvatske, prikazati učenicima jedinku, šurle i dvojnice, i to uz upotrebu monografije *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*. Nastavnik bi učenicima predstavio navedena glazbala i opisao ih. Zatim bi, koristeći monografiju, pokazao u kojim se krajevima pojedina glazbala koriste. Nakon toga objasnio bi im na koji se način svira pojedino glazbalo. Nastavnik bi, osim reprodukcije primjera s CD-a, i sam učenicima odsvirao nešto na tim glazbalima. Zatim bi s učenicima obradio glazbene elemente svakog primjera: melodiju, tempo, dinamiku i ritam. Potom bi zamolio učenike da i oni probaju proizvesti ton na glazbalu. Na taj način učenici bi aktivno sudjelovali u nastavi, a proces učenja bio bi im zanimljiv.

5.1.2. Odgojno-obrazovni ishodi

PREDMETNO-SPECIFIČNE KOMPETENCIJE	GENERICKE (OPĆE) KOMPETENCIJE
<ul style="list-style-type: none">- učenik bi mogao prepoznati tradicijska glazbala, jedinku, šurle i dvojnice- učenik bi mogao razlikovati u kojem se kraju koriste pojedina glazbala- učenik bi mogao prepoznati tradicijske skladbe iz pojedinih krajeva	<ul style="list-style-type: none">- učenik bi aktivno muzicirao- učenik bi razvijao samostalno i logičko mišljenje- kod učenika bi se razvijale komunikacijske sposobnosti i vještine

5.1.3. Ključni pojmovi

jedinka

šurle

dvojnice

monografija

LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi

melodija

tempo

dinamika

ritam

5.1.4. Nastavne metode/postupci i oblici rada

AKTIVNOST 1	PRIPOVIJEDANJE I POSTAVLJANJE PITANJA	
ZADAĆE UČITELJA/NASTAVNIKA:	- nastavnik pripovijeda i uvodi učenike u nastavno gradivo	
ZADAĆE UČENIKA:	- pažljivo slušanje i odgovaranje na pitanja	
KATEGORIJA NASTAVNE METODE:	PRIMJENA METODE/METODA	OBLICI RADA
verbalna metoda	- usmeno izlaganje - postavljanje pitanja	- frontalni rad - skupni rad

AKTIVNOST 2	PREDSTAVLJANJE TRADICIJSKIH GLAZBALA	
ZADAĆE UČITELJA/NASTAVNIKA:	<ul style="list-style-type: none"> - predstavljanje glazbala - postavljanje pitanja o tradicijskim glazbalima - demonstracija slušnih primjera - objašnjavanje načina sviranja na glazbalu - opis glazbala - sviranje s učenicima 	
ZADAĆE UČENIKA:	- pažljivo slušanje, odgovaranje na pitanja, sviranje	
KATEGORIJA NASTAVNE METODE:	PRIMJENA METODE/METODA	OBLICI RADA
<ul style="list-style-type: none"> - verbalna metoda - praktična metoda 	<ul style="list-style-type: none"> - objašnjavanje - postavljanje pitanja - metoda demonstracije - praktična metoda 	<ul style="list-style-type: none"> - frontalni rad - rad u grupama - skupni rad

AKTIVNOST 3	ANALIZA GLAZBENIH SASTAVNICA	
ZADAĆE UČITELJA/NASTAVNIKA:	<ul style="list-style-type: none"> - objašnjavanje zadatka - demonstracija slušnih primjera - sviranje - postavljanje pitanja o glazbenim sastavnicama u skladbi 	
ZADAĆE UČENIKA:	- pažljivo slušanje, odgovaranje na pitanja	
KATEGORIJA NASTAVNE METODE:	PRIMJENA METODE/METODA	OBLICI RADA
verbalna metoda	<ul style="list-style-type: none"> - usmeno izlaganje - postavljanje pitanja 	<ul style="list-style-type: none"> - frontalni rad - skupni rad

AKTIVNOST 4	PONAVLJANJE NAUČENOG GRADIVA	
ZADAĆE UČITELJA/NASTAVNIKA:	<ul style="list-style-type: none"> - objašnjavanje zadatka - postavljanje pitanja o naučenom gradivu - sviranje 	
ZADAĆE UČENIKA:	<ul style="list-style-type: none"> - pažljivo slušanje, odgovaranje na pitanja 	
KATEGORIJA NASTAVNE METODE:	PRIMJENA METODE/METODA	OBLICI RADA
verbalna metoda	<ul style="list-style-type: none"> - usmeno izlaganje - postavljanje pitanja 	<ul style="list-style-type: none"> - frontalni rad - skupni rad

5.1.5. Izvori i materijali za učenje i poučavanje

Ivančan, I. 2017. *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*. Ansambl narodnih plesova i pjesama Hrvatske Lado i Školska knjiga d.d. Zagreb.

Mrežni izvor:

Ansambl Lado. *LADO – ansambl narodnih plesova i pjesama Hrvatske*.

<https://www.lado.hr/> (pristupljeno 22. siječnja 2021.)

Nastavna pomagala: tradicijska glazbala jedinka, šurle, dvojnice

5.1.6. Artikulacija nastavnog sata

UVODNI DIO SATA

Uvodni dio sata započeo bi kratkim razgovorom o ansamblu Lado. Nastavnik bi učenike pitao jesu li čuli za spomenuti ansambl i znaju li čime se on bavi. Nakon njihovih odgovora ispriopovijedao bi im o ulozi tog ansambla u društvu kao i o nastanku monografije *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*. Istaknuo bi da je ansambl Lado osnovan 1949. godine u Zagrebu; da je njegova zadaća istraživanje, prikupljanje, umjetničko obrađivanje i scensko prikazivanje hrvatske glazbene i plesne tradicije u zemlji i svijetu; da se izvođački dio ansambla sastoji od 38 plesača, koji su ujedno i pjevači, i 14 glazbenika koji sviraju osamdesetak tradicijskih i klasičnih glazbala; da ansambl posjeduje više od 1200 izvornih narodnih nošnji iznimne vrijednosti te da je nagrađivan brojnim nagradama od kojih

valja istaknuti 24 Porina, uključujući i onaj za životno djelo. Potom bi se učenike podijelilo u grupe te bi, ovisno o broju učenika, svaka grupa dobila po jedan primjerak monografije. Učenicima bi se napomenulo da odgovore na pitanja donosi predstavnik svake grupe u dogovoru s ostalim članovima iste kako bi se izbjegla galama.

SREDIŠNJI DIO SATA

Prvo glazbalo koje bi nastavnik prikazao učenicima bila bi jedinka. Zatim bi se od njih zatražilo da ga pronađu u monografiji te odgovore u kojem se kraju Hrvatske koristi. Učenici bi pročitali u knjizi da se ovo glazbalo svira u Hrvatskom zagorju. Prije demonstracije nastavnik bi upozorio učenike da pažljivo poslušaju izvedbu primjera kako bi mogli prepoznati je li melodija u duru ili molu. Zatim, kakvog je karaktera, tužnog ili veselog, te u kakvom je tempu. Nastavnik bi nakon toga odabrao napjev *Sunce za goru* iz monografije *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi* na str. 56 (CD 1, br. 17). Nakon demonstracije upitao bi učenike mogu li odrediti kakvu boju tona proizvodi jedinka – svijetlu ili tamnu. Odgovor na ovo pitanje potreban je kako bi učenici mogli usporediti boju tona s ostalim glazbalima koja bi nastavnik kasnije prezentirao. Na taj način učenicima bi se omogućilo da slušno prepoznaju spomenuta glazbala i izvan nastave. Zatim bi nastavnik upitao učenike jesu li prepoznali tri glazbena elementa na koja su upozoreni prije slušanja primjera. Ukoliko učenici ne bi bili sigurni u prepoznavanje spomenutih elemenata, nastavnik bi opetovano reproducirao primjer, ali ne više od tri puta kako bi se izbjegla nezainteresiranost i gubitak koncentracije. Po završetku demonstracije slušnog primjera nastavnik bi to isto odsvirao na jedinki, što bi zasigurno učenike dodatno motiviralo da i oni sami pokušaju proizvesti ton na tom glazbalu. Nakon toga objasnio bi im da je jedinka aerofono glazbalo tipa flaute izrađeno od drva koje na sebi ima šest rupica za prebiranje. Tonski niz sastoji se od tonova d^1 , e^1 , f^{is^1} , g^1 , a^1 , h^1 i cis^2 . Zatim bi učenicima objasnio da se jedinka svira s tri srednja prsta svake ruke, a navedeni tonovi dobivaju se poklapanjem i otvaranjem pojedinih rupica. Objasnio bi im da se osnovni ton d^1 postiže poklapanjem svih šest rupica, a ostali tonovi ljestvice dizanjem svakog prsta po redu, od donje prema gornjoj, s time da se najviši ton cis^1 izvodi bez poklapanja rupica. Nakon toga nastavnik bi objasnio kako se proizvodi ton na jedinki te zatražio od učenika da ga i sami pokušaju proizvesti. Bilo bi poželjno da nastavnik, ako je u mogućnosti, pripremi barem dva ili više glazbala koja bi im podijelio. Na taj bi se način skratilo vrijeme potrebno za isprobavanje jer bi glazbalo moglo isprobati više učenika odjednom.

Nakon jedinke nastavnik bi predstavio šurle. Prije razgovora s učenicima reproducirao bi im *Kršanski balon* iz monografije *LADO - hrvatska tradicijska glazbala i sastavi* na str. 74 (CD 1, br. 27). Nakon slušanja nastavnik bi upitao učenike mogu li prepoznati koje je to glazbalo. Zatim, postoje li kakve razlike između ovog glazbala i jedinke koju se ranije slušalo. Od učenika bi se zatražilo da prepoznaju razlike u boji i broju tonova koje odjednom može proizvesti svako od tih dvaju glazbala. Učenici bi došli do zaključka da jedinica može proizvesti samo jedan ton, dok glazbalo koje trenutno slušaju može istovremeno proizvesti dva tona. Također, boja tona između ovih dvaju glazbala uvelike se razlikuje. Učenici bi prepoznali da je ton jedinice tamniji u odnosu na glazbalo koje su slušali u drugom primjeru. Nakon kratkog razgovora nastavnik bi učenicima rekao da se glazbalo koje su trenutno slušali zove šurle. Zatim bi im ga pokazao i ukratko opisao. Ispričovijedao bi učenicima da su šurle aerofono tradicijsko glazbalo klarinetskog tipa na kojem se svira u Istri. Nastavnik bi učenicima objasnio da se glazbala klarinetskog tipa razlikuju od glazbala tipa flaute po načinu proizvodnje tona. Istaknuo bi da glazbala tipa flaute imaju slobodan jezičak kroz koji struji zrak, a glazbala klarinetskog tipa sadrže pisak od trstike. Pisak je pričvršćen na usnik. Učenicima bi objasnio da pisak, kod upuhivanja zraka u usnik, vibrira i tako nastaje ton. Ukratko bi im opisao dijelove glazbala. Naglasio bi da su šurle drveno glazbalo koje se sastoji od dviju cijevi i bačvice. Cijevi su umetnute u bačvicu. Na cijevima se s prednje strane nalaze rupice za prebiranje. Na desnoj cijevi četiri, a na lijevoj tri rupice, s time da kod nekih šurla desna cijev sadrži i petu rupicu sa stražnje strane. Nakon toga nastavnik bi objasnio koje tonove svaka svirala može proizvesti. Rekao bi im da obje svirale imaju zajedničke tonove b^1 , h^1 , des^2 , a desna još i d^2 i e^2 . Također bi im demonstrirao tehniku sviranja. Zatim bi nastavnik pokazao položaj prstiju na lijevoj i desnoj svirali, a potom i bačvicu. Objasnio bi im da se unutar nje nalaze dva piska od trstike koji kod upuhivanja zraka u bačvicu vibriraju te tako nastaje ton. Nastavnik bi nakon toga naglasio da šurle spadaju među glazbala s netemperiranim tonskim sustavom. Da bi im to pojasnio, tonove šurli usporedio bi s tonovima koje bi odsvirao na klaviru. Zatim bi ih upozorio kako mogu postojati određena intonativna odstupanja jer temperirani sustav kakav danas poznajemo graditelji šurla nekada nisu poznavali. Na ovom mjestu nastavnik bi predstavio istarsku ljestvicu. Nakon toga bi im odsvirao primjer koji su poslušali s CD-a na početku prezentacije ovog glazbala i upozorio ih da prilikom slušanja obrate pažnju na tempo, dinamiku i ritam. Nakon sviranja upitao bi učenike kakav je tempo, postoje li dinamičke razlike tijekom izvedbe te postoje li ritamske promjene ili je ritam stalan. Na taj način učenike bi se motiviralo da pažljivo slušaju izvedbu. Nakon kratkog razgovora učenici bi trebali prepoznati da je tempo izvedbe umjeren. Zatim da

u primjeru nema promjena u dinamici te da je ritam konstantan, dakle bez promjene. Nakon kratkog razgovora nastavnik bi zatražio od učenika da sami pokušaju proizvesti ton. Učenike bi pokušaj vlastitog sviranja zasigurno dodatno motivirao.

Treće glazbalo koje bi se na satu prezentiralo bile bi dvojnice. Nastavnik bi učenicima pokazao glazbalo te im objasnio da se ono svira na širem području Republike Hrvatske; od Slavonije, Hrvatskog zagorja, Banovine, Istre pa sve do Dalmacije. Učenicima bi se napomenulo da se za dvojnice koriste razni nazivi kao što su žveglice, diple, dvogrlje, dvojkinje, vidalice – ovisno o kraju u kojem se sviraju. Prije demonstracije primjera nastavnik bi zatražio od učenika da pažljivo poslušaju primjer kako bi prepoznali koje su sličnosti, a koje razlike između dvojnica i glazbala koja su bila prethodno predstavljena. Nastavnik bi zatim reproducirao *Pastirsku svirku* iz monografije *LADO - hrvatska tradicijska glazbala i sastavi* na str. 106 (CD 2, br 1). Nakon slušanja upitao bi učenike postoje li sličnosti i razlike između dvojnica i prethodnih glazbala te mogu li ih prepoznati. Nakon kratkog razgovora učenici bi trebali zaključiti da su dvojnice po boji tona slične jedinki. Trebali bi također uočiti razliku između ta dva glazbala glede broja svirala i tonova koje mogu proizvesti odjednom. Nakon toga nastavnik bi upitao učenike primjećuju li sličnosti između dvojnica i šurla te koje su. Učenici bi trebali prepoznati sličnosti u izgledu između dvojnica i šurla po tome što obje imaju po dvije svirale. Također, oba glazbala imaju mogućnost istovremenog dvoglasnog sviranja. Nastavnik bi ponovno reproducirao primjer. Prije toga učenicima bi napomenuo da moraju pažljivo slušati izvedbu kako bi mogli prepoznati i razlike između dvojnica i šurli. Nakon slušanja nastavnik bi ih upitao prepoznaju li koje su to razlike. Učenici bi u razgovoru prepoznali razlike u boji tona, tonskom nizu i karakteru melodije. Nastavnik bi zatim učenike pitao je li ritam skladbe konstantan ili se skladba izvodi slobodno. Učenici bi uz pomoć nastavnika zaključili da je ritam skladbe nešto slobodniji u odnosu na notni zapis prikazan u monografiji. Nastavnik bi zatim objasnio da su notni zapisi samo okviran prikaz pojedine melodije i ritma te da svirači često unose vlastite ukrase pa čak i ritamske i melodijske promjene. Nastavnik bi nakon razgovora učenicima objasnio kako se svira na dvojnica. Zatim od čega se sastoji. Objasnio bi im da su dvojnice aerofono glazbalo tipa flaute. Ton se proizvodi upuhivanjem zraka u gornji dio glazbala na jednak način kao i na jedinki, osim što dvojnice imaju širi usnik. Nastavnik bi učenicima objasnio da su dvojnice ustvari dvije svirale spojene u jednu cjelinu. Pokazao bi im prednju i stražnju stranu glazbala. S prednje strane nalaze se rupice za prebiranje - na

desnoj četiri, a na lijevoj tri. Nakon toga nastavnik bi dvojnice okrenuo na stražnju stranu i pokazao učenicima rupicu na desnoj svirali. Spomenuo bi im da, za razliku od šurla, stražnja rupica kod dvojnica ima svoju funkciju. Njezinim otvaranjem postiže se najviši ton. Nastavnik bi zatim učenicima pokazao položaj prstiju na glazbalu i tonski niz. Napomenuo bi im da su se dvojnice uglavnom ugađale prema tonovima D-dura ili E-dura. Nakon toga prikazao bi im tonski niz dvojnica u D-duru koje bi poslušali s CD-a, a sliku pronašli u monografiji. Nastavnik bi učenicima objasnio da su tonovi na dvojnica poredani dijatonski od d^1 do h^1 , tj. $d^1, e^1, fis^1, g^1, a^1$ i h^1 . Najdublji ton proizvodi se poklapanjem svih rupica na glazbalu. Zatim bi učenicima objasnio da se tonovi koji slijede dobivaju podizanjem svakog sljedećeg prsta. Istaknuo bi da su prva tri tona identična na lijevoj i desnoj svirali te da se preostali tonovi g^1, a^1 i h^1 sviraju na desnoj svirali. Najviši ton glazbala h^1 postiže se otvaranjem svih rupica na desnoj svirali. Nakon prezentacije nastavnik bi zatražio od učenika da sami pokušaju proizvesti ton.

ZAVRŠNI DIO SATA

U završnom dijelu sata nastavnik bi s učenicima ukratko ponovio gradivo koje se obrađivalo. Učenike bi tražio da nabroje glazbala koja su upoznali. Zatim bi ih upitao prepoznaju li razlike u boji tona između svakog glazbala te koja su glazbala dvoglasna, a koje je jednoglasno. Učenici bi, na temelju vlastitog pokušaja sviranja, zapamtili izgled i zvuk svakog glazbala. Preostali dio sata nastavnik bi iskoristio da učenicima podijeli glazbala te da od njih zatraži da probaju odsvirati neku vlastitu melodiju po sluhu.

5.1.7. Vremenska organizacija sata

Uvodni dio sata	5 min
Predstavljanje jedinke	10 min
Predstavljanje šurla	10 min
Predstavljanje dvojnica	10 min
Završni dio sata	10 min

5.1.8. Prilozi

Sunce za goru

Slika 71 *Sunce za goru* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 56).

Kršanski balon

Slika 72 *Kršanski balon* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 74).

Pastirska svirka

Slika 73. *Pastirska svirka* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 106).

6. ZAKLJUČAK

Uporabom tradicijskih glazbala na moderan način otvara se bezbroj mogućnosti za kreativno izražavanje u nastavi Glazbene kulture. Tradicijska se glazba, zahvaljujući modernoj tehnologiji i kreativnosti nastavnika, može predstaviti kao *crossover*; od bluza, džez, popularne, elektroničke pa sve do klasične glazbe i šire. Nastavnik Glazbene kulture trebao bi prepoznati afinitete učenika i na temelju toga predstavljati tradicijske skladbe kao dio *world musica*. Estetski bi pristup glazbi svakako bio neizostavan. Učenici bi, temeljem nastavnikova odabira i načina prezentacije, s vremenom znali prepoznati stilski kvalitetnu glazbu, a s njom i izvedbu. Mogućnost ovakvog poučavanja leži u otvorenom modelu nastave u kojem nastavnik sam kreira sadržaj. Osim toga, broj sati u nastavi Glazbene kulture trebao bi biti znatno veći kako bi se ovaj projekt mogao ostvariti. Monografija *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, o kojoj je bilo riječi u ovome diplomskom radu, a u čijem je nastajanju i sam autor ovih redaka aktivno sudjelovao kao izvođač glazbe snimljene na priložena četiri kompaktna diska, značajan je doprinos očuvanju hrvatske tradicijske baštine. Njezinim je objavljivanjem otvoren put prema daljnjim istraživanjima i novim idejama. Analize notnih zapisa, opisi pojedinih tradicijskih glazbala kao i prijedlozi o načinu primjene takvih sadržaja u nastavi Glazbene kulture trebali bi potaknuti daljnja glazbeno-pedagoška promišljanja o ulozi tradicijske glazbe u našem društvu. U spoju s modernom tehnologijom tradicijska bi glazbala tada zasjala punim sjajem.

7. LITERATURA

Banov, N. i dr. 2019. *Allegro 5 u glazbenom svijetu*. Udžbenik Glazbene kulture u petom razredu osnovne škole. Školska knjiga. Zagreb.

Gojković, A. 1989. *Narodni muzički instrumenti*. Vuk Karadžić. Beograd.

Ivančan, I. 1963. *Istarski narodni plesovi*. Institut za narodnu umjetnost. Zagreb.

Ivančan, I. 1971. *Folklor i scena , priručnik za rukovodioce folklornih skupina*. Prosvjetni sabor Hrvatske. Zagreb.

LADO - hrvatska tradicijska glazbala i sastavi. 2017. Priredili Miholić, Irena; Ivančan, Ivan.

Ansambli narodnih plesova i pjesama Hrvatske Lado i Školska knjiga d.d. Zagreb.

Kazić, S. 2013. *Solfeggio: historija i praksa*. Muzička akademija. Institut za muzikologiju. Sarajevo.

Leopold, S. 1995 *Tambura u Hrvata*. Golden marketing. Zagreb.

Širola, B. 1937. *Sviraljke s udarnim jezičkom*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb.

Večković, S. 2015. *Hrvatska tradicijska glazbala - gajde*. Centar za tradicijska glazbala hrvatske. Zagreb.

Večković, S. 2017. *Hrvatska tradicijska glazbala - dude*. Centar za tradicijska glazbala Hrvatske. Zagreb.

Vitez, Z., Muraj, A. 2001. *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha*. Barbat - G. Klovićevi dvori. Institut za etnologiju i folkloristiku. Zagreb.

Mrežni izvori:

Ansambl Lado. *Krčki Tanac*. <https://www.youtube.com/watch?v=TB8YxgIr9bw> (pristupljeno 2. siječnja 2021.).

Bačlija Sušić, Blaženka 2016. *Komparacija ideja funkcionalne muzičke pedagogije i temeljnih glazbeno-pedagoških koncepata s početka 20 st. Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*. 195-206. <https://hrcak.srce.hr/165131> (pristupljeno 20. lipnja 2020.).

Bonifačić, Ruža. 2001. *O problematici takozvane „istarske ljestvice“*. Institut za etnologiju i folkloristiku. Zagreb. <https://hrcak.srce.hr/file/52968> (pristupljeno 2. siječnja 2021.).

Folklorni Ansambl Ivan Goran Kovačić. *Dudaška kara*. https://www.youtube.com/watch?v=QO0-Dj_LzzY (pristupljeno 18. prosinca 2020.).

Glazbala u etnografskom muzeju u Zagrebu. [http://glazbala.emz.hr/hr/Glazbala/Aerofona glazbala/Sopile i ro%C5%BEenice](http://glazbala.emz.hr/hr/Glazbala/Aerofona_glazbala/Sopile_i_ro%C5%BEenice) (pristupljeno 21. prosinca. 2020.).

Gorska Hrvatska. <https://hr.izzi.digital/DOS/106/1528.html> (pristupljeno 3. siječnja 2021.).

Hrvatska tradicijska glazbala. <http://www.gajde.com/instrumenti/dalmatinski-mih/> (pristupljeno 19. prosinca 2020.).

Hrvatska tradicijska glazbala. <http://www.gajde.com/instrumenti/jedinka/> (pristupljeno 19. prosinca 2020.).

Hrvatska tradicijska glazbala. <http://www.gajde.com/instrumenti/otocki-mih-rab-pag-cres-susak/> (pristupljeno 19. prosinca 2020.).

Hrvatska tradicijska glazbala. <http://www.gajde.com/instrumenti/otocki-mih-rab-pag-cres-susak/> (pristupljeno 19. prosinca 2020.).

Hrvatska tradicijska glazbala. <http://www.gajde.com/instrumenti/surle-i-piva/> (pristupljeno 18. prosinca 2020.).

Hrvatska tradicijska glazbala. <http://www.gajde.com/instrumenti/sopile/> (pristupljeno 21. prosinca 2020.).

Hrvatska tradicijska glazbala. <http://www.gajde.com/instrumenti/sopile/> (pristupljeno 21. prosinca 2020.).

Hrvatska tradicijska glazbala. <http://www.gajde.com/instrumenti/trstenice/> (pristupljeno 20. prosinca 2020.).

Hrvatska tradicijska glazbala. <http://www.gajde.com/instrumenti/tambura-samica/> (pristupljeno 3. siječnja 2021.).

Hrvatska tradicijska glazbala. <https://www.gajde.com/instrumenti/mih-s-peljesca/> (pristupljeno 19. prosinca 2020.).

Hrvatska tradicijska glazbala. <https://www.gajde.com/instrumenti/hercegovacki-mih/> (pristupljeno 19. prosinca 2020.).

Hrvatska tradicijska glazbala. <https://www.gajde.com/instrumenti/diple-bez-mjesine/> (pristupljeno 19. prosinca 2020.).

Hrvatska tradicijska glazbala. <https://www.gajde.com/instrumenti/diplica/> (pristupljeno 19. prosinca 2020.).

Hrvatska tradicijska glazbala. <https://www.gajde.com/instrumenti/dvojnice/> (pristupljeno 18. prosinca 2020.).

Hrvatska tradicijska glazbala. <https://www.gajde.com/instrumenti/strancica/> (pristupljeno 20. prosinca 2020.).

Hrvatska tradicijska glazbala. <https://www.gajde.com/instrumenti/rozenice/> (pristupljeno 2. siječnja 2021.).

Hrvatska tradicijska glazbala. <https://www.gajde.com/instrumenti/dude-cetveroglasne/> (pristupljeno 18. prosinca 2020.).

Hrvatski folklor, folklorne zone. <http://www.hrvatskifolklor.net/php/folklornezone.php> (pristupljeno 5. prosinca 2020.).

Istarski tradicijski instrumenti online. <http://www.iti-museum.com/hr/instrumenti/sopele> (pristupljeno 2. siječnja 2021.).

Lado. *Tanac po Susacku*. <https://www.youtube.com/watch?v=KkX1D8pPYLc> (pristupljeno 21. prosinca 2020.).

Muziker. <https://www.muziker.hr/panove-frule> (pristupljeno 20. prosinca 2020.).

Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Glazbene kulture za osnovne škole i Glazbene umjetnosti za gimnazije u Republici Hrvatskoj, NARODNE NOVINE. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_151.html (pristupljeno 17. rujna 2020.).

Ramnarine, Tina Karina. 1996. *Folk Music Education: Initiatives in Finland* <https://www.jstor.org/stable/4522543?seq=1> (pristupljeno 20. lipnja 2020.).

Rice, Timoty. 1996. *Traditional and Modern Methods of Learning and Teaching Music in Bulgaria*. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1321103X9600700101> (pristupljeno 20. lipnja 2020.).

Rojko, P. 2012. *Metodika nastave glazbe teorijsko–tematski aspekti*. https://bib.irb.hr/datoteka/566005.ROJKO_Metodika_nastave_glazbe_Teorijsko_tematski_aspekti.pdf (pristupljeno 20. lipnja 2020.).

Rojko, Pavel i dr. 2006. *Nastavni plan i program za osnovnu školu - Glazbena kultura*. <https://www.bib.irb.hr/532773> (pristupljeno 20. lipnja 2020.).

Sejala sam lena. https://www.youtube.com/watch?v=adZI71jKo_0 (pristupljeno 20. prosinca 2020.).

Sunce za goru. <https://www.youtube.com/watch?v=fp5LK4wSZig> (pristupljeno 19. prosinca 2020.).

X-ica. <https://x-ica.com/stjepan-veckovic-stara-tradicijska-glazbala-hrvatskog-zagorja/> (pristupljeno 19. prosinca 2020.).

8. POPIS SLIKA

Slika 1 Folklorne zone u Hrvatskoj (preuzeto: <http://www.hrvatskifolklor.net/php/folklornezone.php>).

Slika 2 Međimurje, Podravina, Hrvatsko zagorje, Istra i Primorje, Lika, Gorski kotar (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*).

Slika 3 Slavonija, Bosna, Baranja, Bačka (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*).

Slika 4 Sjeverna Dalmacija, srednja Dalmacija sa zaleđem, Hercegovina, južna Dalmacija (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*).

Slika 5 Središnja Hrvatska: Prigorje, Posavina, Moslavina, Bilogora, Turopolje, Banovina, Kordun, Pokuplje (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*).

Slika 6 Tambura *samica* (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/tambura-samica/>).

Slika 7 Tambura *dangubica* (izvor: <https://hr.izzi.digital/DOS/106/1528.html>).

Slika 8 Slavonske tambure – tzv. *srijemski sustav* (izvor: Leopold, S. *Tambura u Hrvata*).

Slika 9 Dvoglasne kvintne odnosno kvartne tambure – tzv. *Farkašev sustav* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*).

Slika 10 Troglasne kvintne tambure – tzv. *Jankovićev sustav* (izvor: Leopold, S. *Tambura u Hrvata*).

Slika 11 Tambure kvartnog G-sustava (izvor: Leopold, S. *Tambura u Hrvata*).

Slika 12 Četveroglasne dude s laktačom (izvor: <https://www.gajde.com/instrumenti/dude-cetveroglasne/>).

Slika 13 Dude s puhaljkom (izvor: <https://www.gajde.com/instrumenti/dude-cetveroglasne/>).

Slika 14 Kličnjak (izvor: Večković, 2017., str. 39).

Slika 15 Palčenjaj (izvor: Večković, 2017., str. 39).

Slika 16 Rožnjak (izvor: Večković, 2017., str. 39).

Slika 17 Trubanaj (izvor: Večković, 2017., str. 39).

Slika 18 *Dudaška kara* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 236).

Slika 19 *Kolo iz Bilogore* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 242).

Slika 21 Peteroglasne dude s puhaljkom (izvor: Večković, 2017.).

Slika 22 Petak (izvor: Večković, 2017., str. 51).

Slika 23 Palčenjaj (izvor: Večković 2017., str. 51).

Slika 24 Rožnjak (izvor: Večković, 2017., str. 51).

Slika 25 Malčenjaj (izvor: Večković 2017., str. 51).

Slika 26 Trubanjanj (izvor: Večković 2017., str. 51).

Slika 27 *Kolo Todore* (izvor: Večković, 2017.).

Slika 28 Gajde s laktačom (izvor: Večković, 2015.).

Slika 29 Gajde s puhaljkom (izvor: Večković, 2015.).

Slika 30 Kličnjak (izvor: Večković, 2015., str. 33).

Slika 31 Rožnjak (izvor: Večković, 2015., str. 33).

Slika 32 Trubanjanj (izvor: Večković, 2015., str. 33).

Slika 33 *Svatovac* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 114).

Slika 34 *Mi idemo, ljeljo i Ajde noga za nogama* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 116).

Slika 35 Dvojnice iz raznih krajeva Hrvatske (Dalmacija, Slavonija, Hrvatsko zagorje, Istra) (izvor: <https://www.gajde.com/instrumenti/dvojnice/>).

Slika 36 *Pastirska svirka* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 106).

Slika 37 *Svirka* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 172).

Slika 38 *Balun* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 72).

Slika 39 Šurle (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/surle-i-piva/>).

Slika 40 Piva (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/surle-i-piva/>).

Slika 41 *Kršanski balon* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 74).

Slika 42 Istarski mih *mišnice* (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/surle-i-piva/>).

Slika 43 Dvostruka svirala (prebiraljka) (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/surle-i-piva/>).

Slika 44 *Teme iz baluna* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 78).

Slika 45 Diplice (izvor: <https://www.gajde.com/instrumenti/diplica/>).

Slika 46 *Ej, žito žela Baranjka divojka* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 128).

Slika 47 Dalmatinski mih (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/dalmatinski-mih/>).

Slika 48 Diple bez mješine i jednostruke diple ili jednojnice (izvor: <https://www.gajde.com/instrumenti/diple-bez-mjesine/>).

Slika 49 Diple s mijehom (izvor: <https://www.gajde.com/instrumenti/diple-mih-uvod/>).

Slika 50 Hercegovački mih (izvor: <https://www.gajde.com/instrumenti/hercegovački-mih/>).

Slika 51 Mih s Pelješca (izvor: <https://www.gajde.com/instrumenti/mih-s-peljesca/>).

Slika 52 Otočki mih i prebiraljka susačkog miha (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/otocki-mih-rab-pag-cres-susak/>).

Slika 53 *Zlarinsko kolo* (izvor: *LADO – Hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 158).

Slika 54 *Svirka s cirkularnim disanjem - predušivanjem* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 174).

Slika 55 Jedinka iz Hrvatskog zagorja (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/jedinka/>).

Slika 56 Jedinka iz Dalmacije i Čuruminka s otoka Korčule (izvor:

<http://www.gajde.com/instrumenti/jedinka/>).

Slika 57 *Sunce za goru* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 56).

Slika 58 Okarina (izvor: <https://x-ica.com/stjepan-veckovic-stara-tradicijska-glazbala-hrvatskog-zagorja/>).

Slika 59 *Lep nam Ivo kres nalaže* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 44).

Slika 60 *Sejala sam lena* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 44).

Slika 61 Strančica (izvor: <https://www.gajde.com/instrumenti/strancica/>).

Slika 62 *Eja dunda eja* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 38).

Slika 63 Panova frula (izvor: <https://www.muziker.hr/panove-frule/>).

Slika 64 Trstenice (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/trstenice/>).

Slika 65 *Sejale smo bažulka* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 50).

Slika 66 *Tanac s otoka Suska* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 88, 89).

Slika 67. Sopile, vela i mala (izvor: <http://www.gajde.com/instrumenti/sopile/>).

Slika 68 *Mantinjada i Tanac s otoka Krka*. (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 86, 87).

Slika 69 Roženice (izvor: <https://www.gajde.com/instrumenti/rozenice/>).

Slika 70 *Balun* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 80).

Slika 71 *Sunce za goru* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 56).

Slika 72 *Kršanski balon* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 74).

Slika 73. *Pastirska svirka* (izvor: *LADO – hrvatska tradicijska glazbala i sastavi*, str. 106).